

LASTENSUOJELUN ASIAKKAIDEN OSALLISUUS
ASIAKASSUUNNITELMISSA

Tiina Nurmi

Maisteritutkielma

Sosiaalityön maisteriohjelma

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian
laitos

Humanistis- yhteiskuntatieteellinen
tiedekunta

Jyväskylän yliopisto

Syksy 2019

TIIVISTELMÄ

Lastensuojelun asiakkaiden osallisuus asiakassuunnitelmissa

Tiina Nurmi

Sosiaalityön maisteriohjelma

Maisteritutkielma

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Humanistis- yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Jyväskylän yliopisto

Ohjaaja: Satu Ranta-Tyrkkö

Syksy 2019

Sivumäärä: 63

Tutkimuksen tehtävänä on tarkastella entisten lastensuojelun asiakkaiden osallisuuskokemuksia lastensuojelun asiakassuunnitelmaneuvoittelusta. Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, millaisia osallisuuden kokemuksia entisillä lastensuojelun asiakkailla on asiakassuunnitelmista, miten he ovat kokeneet asiakassuunnitelmien tekoprosessin ja miten he ovat kokeneet heidän mielipiteensä ja ajatuksensa huomioiduksi. Haluan erityisesti selvittää lapsen osallisuuden kokemuksia tutkimuksen keskiössä olevilta entisiltä lastensuojelun asiakkailta. Lisäksi tutkimuksella selvitetään mitä keinoja asiakassuunnitelmaneuvoittelussa läsnäolevan lapsen osallisuuden vahvistamiseksi voidaan löytää. Aineisto koostuu lastensuojelun asiakkuudessa olleiden täysi-ikäisten nuorten viidestä tutkimushaastattelusta. Haastattelut toteutettiin kesäkuussa 2019. Lapsella tarkoitetaan tutkimuksessa lastensuojelun asiakasta, joka on alle 18 vuotias ja johon on kohdistunut lastensuojelun tukitoimia lastensuojelun asiakkuuden aikana. Tutkimuksen aineisto on kerätty teemahaastatteluilta. Aineiston analyysinä käytin sisällönanalyysia. Tutkimushaastattelusta saatiin arvokasta kokemustietoa siitä, millainen on lapsen osallisuuskokemus asiakassuunnitelmaneuvoittelussa ja millaisia keinoja lapsen kokeman osallisuuden parantamiseen on olemassa.

Tutkimustuloksista voidaan päätellä, että lapsen osallisuus toteutuu läsnäolona omissa asiakassuunnitelmaneuvoittelussa. Lapsen osallisuuden kokemus neuvotteluista määrittyy myös tunnekokemusten perusteella. Tutkimustulosten perusteella lapsi kokee asiakassuunnitelmaneuvoittelut pinnallisiksi. Lapsen ajatusten ja mielipiteiden ilmaisuun vaikuttaa aikuisten läsnäolo. Lapset kokevat asiakassuunnitelmaneuvoittelussa ulkopuolisuuden tunteita, mutta iän myötä osallisuuden kokemus vahvistuu. Lasten kokemukset asiakassuunnitelmaneuvoittelusta ovat myös yhteydessä ilmapiiriin ja ne muotoutuvat myönteisiksi tai kielteisiksi sosiaalityöntekijän ja lapsen välisen suhteen perusteella. Tutkimuksen perusteella lapsen osallisuuden kokemusta asiakassuunnitelmaneuvoittelusta voidaan vahvistaa panostamalla lapsen ymmärryksen lisäämiseen, selkeyttämällä lapselle sijoituksen alkuperäisiä syitä, panostamalla neuvotteluiden myönteiseen ilmapiiriin sekä tapaamalla lasta henkilökohtaisesti asiakassuunnitelmaprosessin eri vaiheissa. Tutkimukseni vahvistaa lapsen henkilökohtaisimien merkitystä osana asiakassuunnitelmaneuvoitteluprosessia.

AVAINSANAT: osallisuus, asiakassuunnitelma, lastensuojelu

SISÄLTÖ

TIIVISTELMÄ	1
LASTENSUOJELUN ASIAKKAIDEN OSALLISUUS	4
ASIAKASSUUNNITELMISSA	4
1. JOHDANTO	4
2. AIEMPAA TUTKIMUSTIETOA	8
3. TUTKIMUKSEN TEOREETTINEN VIITEKEHYS	11
3.1 Lapsen etu ja lapsen oikeudet asiakassuunnitelmanneuvotteluissa	11
3.2 Lapsen kuulluksi tuleminen ja mielipiteen selvittäminen	12
3.3 Osallisuuden käsitteestä	13
3.4 Osallisuus yksilön ja tunteiden näkökulmasta	14
3.5 Osallisuuden tarkasteleminen toimeentulon ja hyvinvoinnin näkökulmasta	14
3.6 Osallisuuden määrittäminen portaittain ja askeleittain	15
3.7 Lastensuojelu ja sosiaalihuolto	17
3.8 Lastensuojelun asiakassuunnitelma	18
3.9 Sosiaalityöntekijän ja lapsen rooli asiakassuunnitelmissa	20
4. MENETELMÄLUKU	22
4.1 Tutkimustehtävä ja tarkoitus	22
4.2 Aineiston esittely	23
4.3 Tutkimusmenetelmä	25
4.4 Aineiston analysointi	26
5. TULOSLUKU - LASTENSUOJELUN ASIAKKAIDEN	31
OSALLISUUS ASIAKASSUUNNITELMISSA	31

5.1 Tutkimustuloksien taustaa	31
5.2 Muistin merkitys asiakassuunnitelmista esille tuleviin kokemuksiin.....	32
5.3 Asiakassuunnitelmissa läsnäolevat henkilöt	33
5.4 Millaisia osallisuuskokemuksia entisillä lastensuojelun asiakkailla on asiakassuunnitelmista? 34	
5.4.1 Iän merkitys osallisuuden kokemukseen	35
5.4.2 Kokemus pinnallisuudesta ja samojen asioiden toistamisesta asiakassuunnitelmissa	36
5.4.3 Kokemus asiakassuunnitelmissa vallinneen ilmapiirin vaikutuksista lapsen osallisuuskokemuksiin	37
5.4.4 Sijoituspaikan työntekijöiden vaikutukset ilmapiiriin ja osallisuuden kokemukseen asiakassuunnitelmissa	39
5.5 Lapsen mielipiteiden huomiointi ja seuraukset.....	40
5.6 Lapsen ja sosiaalityöntekijän välisen suhteen vaikutukset osallisuuskokemukseen asiakassuunnitelmissa	43
5.7 Millä keinoilla lapsen osallisuutta voidaan vahvistaa asiakassuunnitelmissa?.....	45
5.7.1 Myönteisen ilmapiirin luominen lapsen osallisuutta vahvistavana keinona.....	46
5.7.2 Osallisuuden kokemuksen vahvistaminen lapsen ymmärrystä lisäämällä	47
5.7.3 Vanhempien asioiden käsittely lasta suojaten.....	49
5.7.4 Asiakassuunnitelman lähettäminen	49
5.7.5 Lapsen osallisuuden vahvistaminen luottamusta lisäämällä	50
5.7.6 Lapsen sijoituksen syiden selkiyttäminen asiakassuunnitelmissa	51
6. JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTAA.....	53
7. LÄHTEET.....	60
8. LIITTEET	63

LASTENSUOJELUN ASIAKKAIDEN OSALLISUUS

ASIAKASSUUNNITELMISSA

1. JOHDANTO

Lastensuojelun asiakassuunnitelmien laatiminen ja asiakassuunnitelmaneuvotteluiden järjestäminen on yksi tärkeimmistä lastensuojelun sosiaalityöntekijän työtehtävistä. Sosiaalityöntekijän yhtenä keskeisenä tehtävänä on lisätä lapsen kokonaisvaltaista hyvinvointia ja suojata lapsen kasvua sekä kehitystä lastensuojelua toteutettaessa. Lapsen kokonaisvaltainen tunne hyvinvoinnista tulisi toteutua kaikkia lastensuojelun lakisääteisiä tehtäviä toteutettaessa. Tässä tutkielmassa tarkastellaan, miten lapsen hyvinvointi toteutuu erityisesti lapsen lastensuojelun asiakassuunnitelmaneuvotteluissa, joista tehdään myös yksi lapsen lastensuojelun asiakkuuteen liittyvä asiakirja, jolla on merkittäviä vaikutuksia lapsen elämään.

Tutkimuksen aihe on saanut alkunsa sosiaalityön kentältä. Olen työskennellyt lastensuojelun sosiaalityöntekijänä noin kymmenen vuotta. Olen kohdannut työssäni lukuisia nuoria sekä toteuttanut lapsen asiakassuunnitelmaneuvotteluita. Olen huomannut työtehtävieni kautta, että lapset ovat kuvanneet asiakasneuvotteluita tylsiksi tilanteiksi, joissa toistetaan samoja asioita ja pohtinut millaisiksi lapsen kokemukset muodostuvat neuvotteluista. Oman mielenkiintoni sekä kehittymishaluni määritin tutkimukseni aihepiiriä. Tutkimukseni tarkastelee lastensuojelun asiakkaiden kokemuksia osallisuudesta. Arvelen tutkimukseni tuovan lisäkeinoja sosiaalityöntekijöille luoda asiakassuunnitelmaneuvotteluista lapsimyönteisempiä tilanteita, joissa voitaisiin vahvistaa lapsen huomiointia asioiden käsittelyssä. Tutkimuksen tuloksista saatavien tietojen perustella voidaan lisätä lapsen osallisuutta erilaisin keinoin sekä määrittää kokonaisvaltaisempaa käsitystä lapsen kokemasta osallisuudesta.

Lastensuojelun asiakaslapsi joutuu pitkän asiakkuutensa aikana lukuisiin asiakassuunnitelmaneuvotteluihin, joissa luodaan tavoitteita ja tehdään suunnitelmaa lapsen hyvinvoinnin

parantamiseksi. Suunnitelmissa keskitytään lapsen kokonaiselämäntilanteeseen ja sosiaalityöntekijä pyrkii vähentämään riskitekijöitä, jotka kohdistuvat lapsen kasvuun ja kehitykseen. Lapsen osallisuus hänen omassa neuvottelussaan saattaa kuitenkin jäädä vain muutamaan lapsen itse ilmaisemaan lauseeseen. Lapsen asiakassuunnitelman neuvotteluissa aikuiset keskustelevat herkästi keskenään. Arvelen kokemusteni perusteella, että lapsi itse voi kokea olevansa sivussa asiakassuunnitelman neuvotteluissa. Näin ei pitäisi mielestäni olla. Lapsen asiakassuunnitelman neuvotteluissa läsnäolevia aikuisia saattaa olla runsaasti. Omakohtainen kokemus itseltäni löytyy asiakassuunnitelman neuvottelusta, jossa oli 15 läsnäolijaa. Kokemuksia on myös asiakassuunnitelman neuvotteluista, jotka olen pitänyt lapselle kahden kesken. Suunnitelmissa läsnäolijoiden määrä vaihtelee siis paljon. Neuvottelussa olevat henkilöt edustavat lapsen läheisverkostoa, sosiaalihuollon viranomaisia, sijoituspaikkaa tai muita tukitahoja kuten koulun oppilashuoltoa, terveydenhuoltoa tai muita lapsen verkostoon kuuluvia henkilöitä.

Työskennellessäni sosiaalityöntekijänä olen jäänyt pohtimaan sitä, kuinka lapsen ääni neuvotteluissa saattaa toteutua hiljaisena läsnäolona ja toisinaan jopa olemattomana puheena. Olen pohtinut sitä, minkä vuoksi lapsen elekieli on ollut poissaolevaa ja halu vetäytyä neuvotteluista läsnäolijoille silmin havaittavissa. Olen pohtinut myös voisiko tilanteelle tehdä jotakin, jotta lapsen osallisuus neuvotteluissa vahvistuisi ja ammattilaiset huomioisivat lapsen kokonaisvaltaisemmin. Työssäni kertyneiden havaintojeni perusteella lapsen olemus on saattanut huokua onneksi toisinaan myös myönteisyyttä ja halu olla osallisena suurissa itseä koskevissa neuvotteluissa on vahvistanut lapsen kokemuksia osallisuudesta. Toiset lapset ovat kertoneet nauttivansa huomiosta, joka kohdistuu lapseen asiakassuunnitelman neuvottelutilanteissa.

Tarkastelen siis tutkimuksessani lapsen osallisuutta lastensuojelun asiakassuunnitelman neuvotteluissa ja pyrin määrittämään keinoja lastensuojelun asiakkuudessa olevan lapsen osallisuuden vahvistamiseksi. Tutkimuksen toteutuminen mahdollistui entisten lastensuojelun asiakkaiden haastatteluihin osallistumisen vuoksi. Ilman nuorten osallistumista tutkimukseeni olisi tutkimus jäänyt toteutumatta.

Tutkimusaiheita pohtiessani olin myös aiemmin miettinyt, kuinka asiakassuunnitelmaneuvoittelussa lapsen itsetunto voi myös musertua ja hyvinvointi heiketä, vaikkei läsnäolijat sitä tarkoittaisi. Näin ei tulisi tapahtua. Sen vuoksi lastensuojelun asiakassuunnitelmiin liittyviä käytäntöjä on perusteltua tarkastella erityisesti lapsen osallisuuden ja edun näkökulmasta. Maisteritutkielman pyrkimyksenä on löytää lisäkeinoja lastensuojelun asiakassuunnitelmaneuvoitteluiden toteuttamiseen niin, että lapsi on vahvemmin asiakassuunnitelmaneuvoittelun keskiössä. Asiakassuunnitelmaneuvoittelut voivat myös vahvistaa lapsen hyvinvointia silloin, kun lapsen osallisuutta vahvistetaan. Siten myös asiakassuunnitelmat eivät muodostu ahdistaviksi tilanteiksi lapselle. Pohdin tutkimuksessani myös lapsen läsnäolon välttämättömyyttä häntä itseään koskevissa aikuislähtöisissä neuvotteluissa. Tutkimustuloksien perusteella hyvää tarkoittava lastensuojelun asiakassuunnitelmaneuvoittelu voi jättää lapsen osattomuuteen sosiaalityöntekijän ja sijaishuoltopaikan työntekijöiden lapseen kohdistuvan suhtautumisen vaikutuksesta.

Tutkimukseni aihe on ajankohtainen sosiaalityön kehittämistyössä. Omakohtaisesti pohdin lapsen osallisuutta ja lapsen näkemysten huomiointia lähes jokaisessa työtilanteessa lastensuojelun sosiaalityöntekijänä. Väitän, että myös moni muu sosiaalityöntekijä pohtii samoja asioita. Myös toteutuneet lakimuutokset ovat korostaneet lapsen osallisuuden näkökulmaa lastensuojelussa, kuten sosiaalihuoltolaki (2014/1301) ja lastensuojelulaki (2007/417) ovat pyrkineet nostamaan lapsen osallisuutta ja asemaa lastensuojelun kentällä. Pelkästään YK:n lastenoikeuksien sopimukset eivät ole kyenneet vahvistamaan lapsen osallisuuden kokemuksia, vaikka ne toimivat keskeisenä ohjenuorana suurien yhteiskunnallisten muutosten keskellä. Lapsella on oikeus tulla kuulluksi häntä itseään koskevissa asioissa (LOS 3. artikla). Osallisuuden puhutaan runsaasti lastensuojelun kentällä ja se on ajanmukainen sekä yhä nouseva trendi lastensuojelun kehittämisessä.

Omakohtaiset kokemukseni sosiaalityöntekijänä työskennellessäni ovat olleet selkeitä. Tämän tutkimuksen keinoin minulle tarjoutui mahdollisuus pohtia ja analysoida aihetta tieteellisin lähtökohdin ja osoittaa millaisena lapsen osallisuus näyttäytyy asiakassuunnitelmaneuvoittelussa myös teoreettisen tiedon valossa, sillä Hirsjärvi, Remes ja Sajavaaran (2016,19)

mukaan tiedon heikkouksia ovat arkiajattelu, joka voi olla pahimmassa tapauksessa löysää ja kuritonta, täynnä aukkoja ja perustelut riittämättömiä.

2. AIEMPAA TUTKIMUSTIETOA

Tutkimukseni keskeisimpiä käsitteitä ovat osallisuus sekä asiakassuunnitelma. Perehdyin tutkimusta tehdessäni aihealueisiin liittyvään teoriatietoon. Jyväskylän yliopiston kirjaston hakutyökaluilla löysin osallisuutta ja asiakassuunnitelmia käsitteleviä lähteitä, joita olen käyttänyt tutkimuksessani. Osallisuudesta kerrottiin useimmissa väitöskirjoissa, mutta erityisesti lapsen osallisuudesta kerrottiin vain muutamissa Suomessa tehdyissä väitöskirjoissa. Teoksia, joissa lapsen osallisuutta käsitellään, löytyi runsaammin, kuten myös maisteritutkielmia osallisuuteen liittyen.

Merja Laitinen & Asta Niskala (2013) ovat koonneet perusteoksen liittyen osallisuuteen sosiaalityössä. Teoksen nimi on Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Teos kertoo näkökulmaa siitä, kuinka sosiaalityössä asiakaslähtöisyys toteutuu mahdollisuuksien antamisena, asiakkaan kuuntelemisena ja asiakkaan tilan ja unelmien näkyväksi tekemisenä. Teoksessa on tietoa siitä, kuinka osallisuuden kokemukseen vaikuttaa myös esimerkiksi rakenteet palveluverkostossa, päätökset, joita politiikassa tehdään, esimerkiksi budjetit. Teos käsittelee myös toimijuutta siitä näkökulmasta miten paljon työntekijät mahdollistavat tilan antamisen asiakkaalle tai rajaavat sitä.

Henna Pajulammi (2014) käsittelee väitöskirjassaan Lapsi, oikeus ja osallisuus lapsen oikeutta osallistua ja tulla kuulluksi sekä huomioiduksi asioissa, jotka koskevat häntä itseään. Väitöskirjassa analysoidaan lapsen osallisuutta eri ympäristöissä. Tutkimus antaa suosituksia siitä, miten lapsen osallisuus tulisi turvata juridisessa mielessä ja miten osallisuus liittyy tilanteeseen, kun lapsen etua määritellään.

Johanna Kiili, (2006) käsittelee myös osallisuutta väitöskirjassaan Lasten osallistumisen voimavarat: Tutkimus Ipanoiden osallistumisesta. Tutkimuksessa selvitettiin osallistumisen mahdollisuuksia ja rajoja. Tutkimuskohde olivat 6-12 vuotiaat lapset, jotka olivat osana lapsiparlamentissa Ipanoiden toiminnassa vuonna 2000-2000. Tutkimuksen keinoin Kiili löysi neljä erilaista vaikuttajatyyppeä, joiden toiminnassa näkyi erilainen toteuttamistapa

osallistumisessa ja kansalaisuudessa. Kyseisiä tyyppejä olivat muutoshaluiset, kriittiset, toiminnalliset sekä lapsikeskeiset tyypit. Yhdistävänä tekijänä Kiili löysi osallisuutta vahvistavana tekijänä lapsen tarpeen aikuisen tukeen, lapsen tarpeen tunnustukseen ja yhteyden käytännön toiminnan ja tiedon tuottamisen arvostuksen tasolla. Kiilin tutkimuksen perusteella on myös tärkeää todeta millaisia kokemuksia ja näkemyksiä lapsilla on ja ne tulisi ottaa huomioon rakenteellisia ratkaisuja tehdessä myös lasten osallistumisen näkökulmasta. Kiilin tutkimuksessa korostui tärkeimpinä kriteereinä lapsilähtöisyys rakenteellisissa ratkaisuisissa, vapaaehtoisuus, avoimuus, sekä yhteistyön merkitys sukupolvien sekä lasten välillä ja arvostus lasten tuottamaa tietoa kohtaan.

Ritva Poikela (2010) tutkii väitöskirjassaan asiakassuunnitelmaa. Hän tutkii asiakassuunnitelma lapsiperhetyön välineenä. Hän pohtii erityisesti väitöskirjassaan suunnitelman ja asiakastyön käytännön suhdetta ja sitä, miten suunnitelma jäsentyy eri ammatillisten toimijoiden ja asiakkaan kesken. Tutkimuksessa tulee näkökulmia siihen mitkä merkitykset ovat rakentamassa asiakassuunnitelman asiakaslähtöisyyttä. Mielenkiintoista on myös se, miten hän pohtii asiakas-työntekijäsuhteen rakennusaineita suhteessa asiakkaan arjen muutostarpeisiin.

Englannissa tehdyssä tutkimuksessa Stewart Whyte ja Anne Cambell (2008) pohtivat ja käsittelevät asiakassuunnitelmia, jotka on tehty lastensuojelun jälkihuoltoasiakkaille. Tutkimuksessa analysoitiin kyselylomaketta, joka oli mukana asiakassuunnitelmaprosessissa. Kyselylomakkeen tarkoituksena oli kerätä täsmällistä tietoa asiakkaan tilanteesta asiakassuunnitelmaan. Kyselylomake oli ikään kuin tarkemman tiedon tuoja asiakassuunnitelmassa. Tutkimustulosten mukaan asiakas oli kokenut hyötyvänsä kyselylomakkeesta ennen suunnitelmaa sekä arviointivaiheessa myöhemmin. Tutkimuslomake antoi hyvää ja täsmällistä tietoa asiakkaan tilanteesta, tarpeista ja mahdollisti myös niihin paremmin vastaamiseen.

Teoriatietoon tutustuessani löysin myös mielestäni mielenkiintoisia teoksia sekä raportteja. Mainitsen tässä erityisesti Mikko Orasen (2008) raportin *Mitä mieltä? Mitä mieltä!* Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä. Kyseessä on mielenkiintoinen kehittämisraportti, joka käsittelee mitä osallisuus on ja kuinka erilaisia näkökulmia lasten osallisuuteen on

olemassa. Lisäksi kehittämisraportti korostaa lapsia oman asiansa asiantuntijoina sekä kehottaa nostamaan lasten näkemykset mukaan lastensuojelun kehittämiseen. Myös Ritva Poikelan (2010) tutkimus Asiakassuunnitelma asiakaslähtöistä auttamista tavoitteellistamassa: Kohteen rakentumisen moniääninen menetelmä pyrkii lisäämään asiakassuunnitelmaan kohdistuvaa ymmärrystä ja sitä, että asiakassuunnitelma nähtäisiin tavoitteellisen asiakastyön työvälineenä. Myös Mikko Peltolan (2017) Ääniä ja äänettömyyttä palvelukentillä: Katsaus lasten ja nuorten palvelukokemuksia koskevaan tietoon tuo esille nuorten palvelukokemuksia osallisuuden, kohtaamisen ja yhdenvertaisuuden näkökulmista. Katsauksen punaisena lankana on vahvasti lasten ja nuorten kokema osallisuus erilaisissa palveluissa.

Pro gradututkielmia, jotka käsittelevät lapsen osallisuutta löytyi muun muassa Ilona Tanskasen ja Eeva Timonen-Kallion (2010) pro gradu tutkielma, jonka aiheena on Lasten ja nuorten osallisuuden tukeminen lastensuojelutyössä, Eeva Filppulan (2010) pro gradu tutkielma aiheesta lapsen osallisuus lastensuojelun alkuarvioinneista laadituissa dokumenteissa, Vuokko Airaksisen (2014) pro gradu tutkielma, jonka aiheena on lapsen hyvinvointi ja osallisuus lastensuojelun läheisneuvonpidon dokumenteissa, Minna Lönnbäckin (2012) pro gradu tutkielma aiheesta lapsella on oikeus osallisuuteen ja vaikuttamiseen: Lasten ja nuorten osallisuuden toteutuminen lakisääteisen lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelmien laatimisessa, Mira Ropposen (2016) pro gradu tutkielma kokemuksia osallistavasta asiakassuunnitelmaneuvoittelusta ja Riikka Jokelan (2013) pro gradututkielma Kuullaan, mutta kuunnellaanko? Huostaan otetun ja sijoitetun lapsen kokemuksia osallisuudesta lastensuojelun asiakkuudessaan. Kyseisissä pro graduissa käsitellään osallisuutta lapsen kokemana sekä lapsen näkökulmasta.

3. TUTKIMUKSEN TEOREETTINEN VIITEKEHYS

Tässä luvussa määritellään tutkimuksessa käytettävät keskeiset käsitteet. Luku antaa teoreettisen viitekehysten tutkimukselle ja avaa aihealueita, joita tutkimuksessa käsitellään. Tutkimus sijoittuu yhteiskuntatieteiden ja sosiaalityön tutkimuskenttään ja jäsenyytensä erityisesti tarkastelemaan tutkimustuloksia lastensuojelun lakisääteisen tehtävän näkökulmasta. Tutkimus on keskeisesti kytköksissä lastensuojelua ohjaavaan lainsäädäntöön. Lastensuojelulaki on keskeisessä roolissa ohjaamassa lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden toimintaa ja työtä. Tutkimuksen teoriaosuudessa tarkastelen osallisuutta erilaisista näkökulmista. Tutkimuksen teoreettinen viitekehys rakentuu osallisuuden ympärille ja avaa osallisuutta lapsen oikeuksien, edun ja aseman näkökulmista. Lisäksi käsittelem teoriaosuudessa lapsen mielipiteiden ja ajatusten huomiointia sekä siihen liittyviä velvoitteita. Teoriaosuudessa käsittelem myös lyhyesti mitä lastensuojelu on ja mikä on lastensuojelun asiakassuunnitelma. Teoriaosuudessa on myös pohdintaa sosiaalityöntekijän ja lapsen suhteesta sekä rooleista asiakassuunnitelmanneuvotteluissa.

3.1 Lapsen etu ja lapsen oikeudet asiakassuunnitelmanneuvotteluissa

Lapsen edun toteutuminen on keskeinen asia lastensuojelua, mutta miten se toteutuu asiakassuunnitelmanneuvotteluissa? Olen lähes varma siitä, että lastensuojelun sosiaalityöntekijät pyrkivät tietoisesti toteuttamaan lapsen etua työtehtävissään ja onnistuvatkin siinä melkoisen hyvin. Olisiko kuitenkin olemassa osallisuutta ja lapsen edun toteutumista lisääviä asioita, joissa kehittymistä vielä tarvitaan, jotta lapsen etu todella toteutuisi myös lapsen kokemusten näkökulmasta. Kaikki lastensuojelun työskentely tähtää lapsen edun toteutumiseen, mutta onnistutaanko siinä?

Lastensuojelulaki (2007/417) antaa vahvan signaalin sosiaalityöntekijöille työn toteuttamisen ohjenuoraksi: Lastensuojelun päätöksenteossa ja toiminnassa on pyrittävä lapsen edun toteutumiseen. Lapsen edun huomiointi määrittyy myös selkeästi YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen 3. artiklassa. Artikla korostaa sitä, että lapsella on vahva oikeus vapaaseen

mielipiteen ilmaisuun. Korostus lapsen edun huomiointiin nousee myös lapsen huoltoa ja tapaamista määrittävän lainsäädännön kautta. (Valjakka 2002, 53.) Lapsen edun toteutuminen lastensuojelulain (2007/417) mukaisella tavalla edellyttää lastensuojelun sosiaalityöntekijän työskentelyä lapsen hyväksi ja erityisesti lapsen ajatusten ja mielipiteiden ymmärtämistä, kuulemista ja lapsen osallistamista omaan asiaansa. Esteitä on kuitenkin monia. Oma-kohtaisena kokemuksena huomaan esimerkiksi sosiaalityöntekijän työntekijäresurssien vaikuttavan siihen, että työaika ei yksinkertaisesti mahdollista tarvittavan tiivistä työskentelyä, kuin mitä lapsen hyvinvoinnin edistämiseksi tulisi toteuttaa. Seurattua mediassa esillä olevaa lastensuojelun tilasta voin todeta, etten ole ajatusteni kanssa yksin.

Kaikkea lastensuojeluviranomaisen toimintaa ohjaa arviointi lapsen edusta, jonka kautta jäsentyy myös näkemys lapsen kokonaistilanteesta. Lapsen etua voidaan tarkastella myös erilaisten toimenpidevaihtoehtojen kautta. Lastensuojelun toimenpiteiden tulee turvata lastensuojelulain (5.27§) mukaan asiat, jotka turvaavat lapsen tasapainoista kehitystä, hyvinvointia sekä läheisiä ja jatkuvia ihmissuhteita. Kyseinen lainkohta velvoittaa lastensuojelun työntekijöitä siihen, että lapsi saa ymmärrystä, hellyyttä sekä valvontaa, joka on hänen iän ja kehitystasonsa mukaista. Tärkeinä kyseisessä lainkohdassa pidetään myös sitä, että lapsi huomioidaan hänen toivomustensa mukaisesti koulutuksen suhteen, turvallisen kasvuympäristön sekä kaikenlaisen koskemattomuuden suhteen. Kyseinen lainkohta myös velvoittaa lastensuojelun toimenpiteiden olevan sellaisia, että lapsi voi kasvaa itsenäistymiseen, vastuullisuuteen ja saa mahdollisuuden osallisuuteen sekä vaikuttamiseen asioissa, jotka koskevat häntä itseään. (mt.)

3.2 Lapsen kuulluksi tuleminen ja mielipiteen selvittäminen

Lapsen kuulluksi tuleminen ja mielipiteen selvittäminen ovat asioita, joiden tulisi korostua merkittävänä ohjaavana asiana ja osallisuutta lisäävänä tekijänä lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden työssä. Lapsen osallistuminen nähdään tärkeänä myös lainsäätäjän näkökulmasta. Lainsäädännön keinoin voidaan vahvistaa lapsen osallisuuden kokemusta. Lasten ja nuorten kuulemisella ja näkemysten huomioimisella voidaan edistää osallisuuden toteutumista mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. (THL, nd.) Kautta linjan lastensuojelua toteutettaessa

sosiaalityöntekijän tulee kiinnittää erityistä huomiota lapsen äänen esille tulemiseen ja kuulumiseen. (LastensuojeluL.5§.) Käytännössä se tarkoittaa lapsen mielipiteiden ja toivomusten huomiointia iän ja kehitystason mukaisesti. Mielipiteen selvittämisessä tulee olla hienovarainen ja siitä ei saa aiheutua haittaa tarpeettomasti lapselle tai muutenkaan haittaa lapsen läheisiin ihmissuhteisiin. (LastensuojeluL.20§.) Hallintolain (434/2003, 34§) mukaan kaksitoista vuotta täyttänyt on oikeutettu tilaisuuteen, jossa häntä kuullaan ja ainoastaan lapsen terveyden tai kehityksen vaarantuessa taikka ilmeisen tarpeettomassa tilanteessa mielipiteen selvittäminen voidaan jättää toteuttamatta. Lainsäädännössä määritellään myös oikeus puhvevallen käyttöön kaksitoista vuotta täyttäneiden lasten kohdalla (LastensuojeluL.21§).

Vahvasta lainsäädännön ohjauksesta huolimatta lapsen oikeudet ylläkuvatun mukaisesti eivät välttämättä toteudu. Timonen-Kallio (2010) kirjoittaa, että lastensuojelutyössä lapsen ja nuoren mielipiteen huomiointi ja osallisuuden vahvistaminen ovat läsnäolevia arvoja, mutta käytännössä sen toteutumisen edellytykset ovat heikot. Syyt ovat moninaisia. Yhtenä osallisuutta heikentävänä tekijänä voidaan myös pitää sitä, miten aikuiset suhtautuvat lapsen mielipiteisiin sekä ajatuksiin. Aikuiset voivat toimia varovaisesti suhteessa lapseen, vaikka heidän tulisi ennemminkin toimia vastuullisesti ja toisinaan myös lapsen osallisuus voi heikentyä tilanteissa, joissa lapseen kohdistuu kohtuuttomia vaatimuksia. Myös lastensuojelun dokumentointia, menetelmiä sekä käytäntöjä pitäisi kehittää, koska ne ovat edelleen vaillinaisia. (Timonen-Kallio 2010, 6.)

3.3 Osallisuuden käsitteestä

Seuraavaksi tarkastelen osallisuuden käsitettä erilaisista näkökulmista.

Osallisuutta voidaan tarkastella niin yksilö- kuin yhteiskunnallisesta näkökulmasta. Yhteiskunnalliselta tasolta merkittävänä asiana näen Suomen hallituksen ja Euroopan unionin sitoutumisen osallisuuteen liittyvien tavoitteiden edistämiseen. Valtakunnallisesti on kyse keskeisestä tavasta toteuttaa politiikkaa, jolla osallisuutta edistetään ja syrjäytymistä ehkäistään sekä köyhyyttä torjutaan. Osallisuus toimii myös merkittävänä keinona eriarvoisuuden vähentämisessä. Osallisuus ja sen edistäminen mainitaan sekä huomioidaan laajasti

erilaisissa kansallisissa ohjelmissa sekä toimenpide-ehdotuksissa. Osallisuuden rinnalla on olemassa myös muita käsitteitä, kuten osallistuminen. Osallistumisesta puhutaan esimerkiksi perustus-, kunta- ja nuorisolaissa. Osallistumista ja vaikuttamista pidetään vahvana väylänä osallisuuden toteutumiseen. (THL, nd.)

3.4 Osallisuus yksilön ja tunteiden näkökulmasta

Sosiaalityöntekijän on hyvä ja merkityksellistä pohtia osallisuutta myös yksilön kokemustietoa hyödyntäen. Kokemuksellisuudella on vahva yhteys yksilön tunteisiin ja siten myös osallisuuden ymmärtäminen mahdollistuu. Tunteet toimivat myös keinona ymmärtää osallisuutta. Sanotaan, että osallisuus toteutuu yhteisöllisyydessä ja osallisuuden tunnekokemuksessa korostuvat tasavertaisuus, arvostus, luottamus sekä henkilökohtaiset vaikuttamismahdollisuudet omaan asiaan. Yhteiskunnallisesta viitekehyksestä katsottuna osallisuus voidaan nähdä kuuluvan myös mahdollisuuteen, joka takaa jokaiselle tasavertaisia oikeuksia terveyteen, koulutukseen, työhön, toimeentuloon, asuntoon sekä sosiaalisiin suhteisiin. Osallisuuden tarkastelu ja sen vaikutukset voidaan nähdä kuuluvan kansallisessa kontekstissa demokratian perusrakenteisiin. Siten kansalaiselle taataan mahdollisuus tasavertaiseen osallistumiseen sekä mahdollisuus vaikuttamiseen asioissa, jotka koskevat häntä itseään. Siten myös luodaan mahdollisuuksia vaikuttaa yhteiskunnalliseen kehitykseen. (THL, nd.)

3.5 Osallisuuden tarkasteleminen toimeentulon ja hyvinvoinnin näkökulmasta

Voiko osallisuutta olla ilman toimeentuloa ja jonkinasteista hyvinvointia? Kuuluvuuden tunne korostuu mahdollisuuksina osallistua aktiivisena jäsenenä yhteisöön ja siten myös mielestäni riittävät taloudelliset ja hyvinvointiin mahdollistavat tekijät lisäävät osallisuuden kokemusta. Yhdyn Raivio & Karjalaisen (2013,16) määritelmään siitä, miten hän määrittelee osallisuutta riittävän toimeentulon ja hyvinvoinnin, toiminnallisuuden osallisuuden ja yhteisöihin kuulumisen sekä yhteisön jäsenyyden näkökulmasta. Heidän määritelmänsä mukaan,

jos jokin osa-alue on vaillinainen, se lisää syrjäytymisriskiä sekä vähentää osallisuutta. Tutkimustulokset tukevat myös sitä väitettä, että sosioekonomisella ja ihmisten osallistumisaktiivisuudella olisi selkeä yhteys. Esimerkiksi korkeammassa asemassa olevien yksilöiden aktiivisempi osallistuminen yhdistystoimintaan tai työttömien heikko osallistuminen yhdistystoimintaan lisäävät osallistumisaktiivisuutta. Lisäksi koulutuksen on todettu olevan merkittävä selittävä tekijä aktiiviselle osallistumiselle. Aktiivista osallistumista heikentävät vaikutukset ovat lisäksi nähtävissä riskinä vakaviin sairauksiin mainiten sydänsairaudet ja masennuksen. On myös havaittu, että osallisuuden vaikutukset ulottuvat aktiivisuuden kautta niin, että sosiaalisesti aktiivisten ihmisen riski pitkäaikaiseen laitoshoittoon on pienempi ja jopa riski ennenaikaiseen kuolleisuuteen on pienempi. Sosiaali- ja terveyspalveluiden kannalta osallisuudella on merkittävä rooli myös yksilön asioiden edistämisen näkökulmasta ja esimerkiksi lasten sekä nuorten osallisuus sekä toimijuuden edistäminen yhdessä lapsen mielipiteen ja näkemysten esittämisen kanssa ovat merkittäviä asioita ajatellen osallisuutta. Nämä asiat tulisivat sosiaali- ja terveyspalveluissa työskentelevien parissa taata tasavertaisesti lapselle mahdollisimman varhaisessa elämän vaiheessa. (THL,nd.)

3.6 Osallisuuden määrittelyminen portaittain ja askeleittain

Osallisuus määrittyy myös portaittain ja askeleittain. Siten kuvaamalla yksilön mahdollisuudet vaikuttaa omaan prosessiin lisääntyvät portaita tai askeleita eteenpäin kulkemalla. Yksilöllä tulee olla mahdollisuus vaikuttaa omaan prosessiinsa, osallistua sekä, kieltäytyä. Yksilölle taataan tiedonsaantimahdollisuus, omien ajatusten ja mielipiteiden ilmaisumahdollisuus sekä itsenäisten päätösten tekumahdollisuus. (THL,nd.) Osallisuuden käsitteen tarkastelusta voidaan myös laajentaa siten, että sitä tarkastellaan arvotavoitteena tai ihmisten toimintana ja osallistumisena. Alila, Gröhn, Keso ja Volk (2011, 13-14) kirjoittaa, että kyseessä on osallistuminen, joka toteutuu epävirallisissa ja virallisissa sosiaalisissa suhteissa monenlaisten verkostojen sisällä tasoilla, jotka ovat eriasteisia (yksilötaso, perhetaso, työpaikka, aluetaso, valtakunnallinen taso). Erilaisten rajojen ylittäminen voi lisätä yhteenkuuluvuutta, luottamusta sekä suvaitsevaisuutta, vuorovaikutusta. (mt.)

Pohdittaessa laajasti osallisuutta, se voidaan myös nähdä yhteisöön liittymisenä, kuuluminena sekä siihen vaikuttamisena. Osallisuus rakentuu vastavuoroisena toimintana, joka pitää sisällään jäsenten välistä huomioon otamista sekä aktiivisuutta osallistua. Pohdittaessa osallisuutta lapsioikeuksien näkökulmasta, on osallisuudessa kyse suhteista lapsikansalaisten sekä aikuisten välisten julkisen vallan yhteisöjen välisistä suhteista. Erityisenä nähdään lapsen mahdollisuudet vaikuttaa kyseisten yhteisöjen toimintaan. Vaikuttamisen tulisi olla vastavuoroista siten, että lapsi voi olla osana asioiden käsittelyä sekä lapsella on rooli tiedon vastaanottajana saaden tietoa. Osallisuuden olennaisena osana on siis itseä koskevien tietojen saaminen sekä mahdollisuus mielipiteensä ilmaisemiseen. Konkreettisesti osallistumisen tulee olla toimintaa ja osallistumista. (Oranen 2008, 9.) Osallistuminen on lapsen ihmisoikeus ja sitä tulisi kunnioittaa jo arvona sinänsä. Osallistuminen tulisi nähdä lapsen ihmisoikeutena ilman etujen ja hyötyjen perustelua (Oranen, 2008, 15.) Myös yksi merkittävä lastensuojelun asiakkaan oikeus on kuuleminen, jonka kautta toteutuu oikeus saada tietoa itseään koskevasta asiasta sekä oikeus ilmaista mielipiteensä (Hallintolaki 434/2003, 34§, 36§).

Lapsen osallisuutta voidaan tarkastella myös siitä näkökulmasta, jonka (Fjölt 2000, 1-3) esittelee kuvaten portaikkona ja tikapuumallina, joita ylöspäin portaita kulkiessa lapsen vaikutusmahdollisuudet ja valta kasvavat. Samassa suhteessa nähdään lapsen osallisuuden lisääntyvän eli alhaalla osallisuus on heikkoa ja ylhäällä vahvaa. Lasten osallisuus määrittyy usein aikuisten käyttämän vallan kautta. Yhtenä esimerkkinä tästä nähdään se, miten vahvasti oikeus päätöksiin vaikuttamisessa lapsen ja nuoren kohdalla toteutuu ja millaisena määrittyy suhde osallisuuden määrään. (Fjölt 2000, 9.) Thomas (2002) tarkastelee osallisuutta eri tavalla ja kyseenalaistaa osallisuuden määrittelemisen määrän perusteella. Hän jakaa osallisuuden erilaisiin ulottuvuuksiin, joiden välillä tapahtuu vaihtelua. Myös lapsen kokemus on hänen mukaansa muuttuva. Ulottuvuuksiksi hän määrittelee valinnan mahdollisuuden, tiedonsaantimahdollisuuden, prosessiin vaikuttamismahdollisuuden, itsensä ilmaisumahdollisuuden, mahdollisuuden saada apua ja tukea itsensä ilmaisemiseen sekä mahdollisuuden tehdä itsenäisiä päätöksiä. (Thomas 2002, 174-176.) Lapsella tulisi olla myös mahdollisuus kieltäytyä sekä valita. Hän pohtii lapsen osallisuutta prosessin kautta, jossa lapsella on aktiivinen rooli vaikuttajana ja lapsi ymmärtää selkeästi häntä koskevan prosessin sisällön. Se voi käytännössä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että lapsella on oikeus vaikuttaa siihen, ketä hänen palaverissaan on läsnä ja mitä hänen asioitaan niissä käsitellään. Haluan nostaa vielä

selkeästi esille avun ja tuen saannin mahdollisuuden, jolla viitataan siihen, että tunteiden, mielipiteiden ja ajatusten ilmaiseminen ei ole toisinaan helppoa vaan ennemminkin mielipiteiden esille tuominen voi olla aikuiselle vaikeaa. Thomas tuo esille lapsen ja tilanteen yksilöllisen merkityksen ja on sitä mieltä, että yksi malli ei sovi kaikille. Hän ajattelee myös lapsen yksilöllisyyttä niin, että jonkun kohdalla on tärkeää korostaa tiedon antamista tilanteesta ja toisen kohdalla tuen tarpeella tai rohkaisemisella on merkitystä mielipiteen ilmaisemisessa ja kertomisessa. (Thomas 2002, 176.)

Fjölt (2000, 20) korostaa sitä, että lapsen ja nuoren kohdalla tunnetasolla koettu osallisuus on merkityksellistä. Tunnekokemuksen kautta lapselle tulee kokemus siitä, että hän on ollut vaikuttamassa asioiden toteutumiseen ja kulkuun. Hän on myös sitä mieltä, että tunnekokemus ei edellytä lapsen läsnäoloa tilanteessa vaan lapsi on ”osallistettu” antamalla kokemus siitä, että häntä on kuunneltu ja hänen näkemyksensä otetaan vakavasti. Tällä tavalla myös osattomuutta voidaan lisätä tai jättää lapsi huomioimatta, jos tunnetasolla koettua osallisuuskokemusta ei synny. (mt.175.)

3.7 Lastensuojelu ja sosiaalihuolto

Seuraavaksi tarkastelen sosiaalihuoltoa ja erityisesti lastensuojelua. Sosiaalihuollon periaatteista asiakkaan etua määriteltäessä on huomioitava sosiaalihuoltolain (214/1301, 4§) mukaisesti asiakkaan edun turvaavat ratkaisut sekä toimintatavat ja yhtenä kohtana se, miten luottamuksellisuus ja yhteistoiminta toteutuvat asiakkaan kanssa. Tärkeitä asioita sosiaalihuoltoa toteutettaessa tulisi olla yksilön toivomukset, mielipiteet, yksilölliset tarpeet sekä asiakkaan taustalla vaikuttava kulttuuri ja äidinkieli. Sosiaalihuollon asiakaslaki (812/2000, 8§) todentaa asiakkaan itsemääräämisoikeuden, osallistumisen, mielipiteiden sekä toivomusten huomioon, asiakkaan oikeuden osallistua halutessaan sekä oikeuden vaikuttaa omien palveluiden suunnitteluun sekä toteuttamiseen. Asiakkaan oikeusturva on myös keskeisenä oikeudellisena periaatteena. Asiakslain tehtävänä on asiakaslähtöisyyden edistäminen, oikeus hyvään sosiaalihuoltoon sekä edistää myös työntekijöiden sekä asiakkaiden yhteistä sitoutumista yhteisesti sovituissa asioissa. (mt.)

Lastensuojelulain (2007/417) keskeisenä tarkoituksena on vahvistaa lapsen hyvinvointia ja tarvittaessa aloittaa lastensuojelun asiakkuus. Lastensuojelun sosiaalityöntekijän tehtävänä on tukitoimin estää lapsen kasvun ja kehityksen vaarantuminen. Asiakkuuden kautta luodaan lapselle turvaa kasvuympäristöön, vahvistetaan tasapainoista ja monipuolista kehitystä sekä erityistä suojelua (LastensuojeluL.1§). Laki ei kuitenkaan poista huoltajien vastuuta vaan se vahvasti turvaa ensisijaisen vastuun lapsen hyvinvoinnista olevan lapsen vanhemmilla sekä lapsen huoltajilla. Lastensuojelulaki (2007/417, 2§) kuitenkin velvoittaa lastensuojelua kasvatuksellisissa asioissa tarjoten tarvittavia tukitoimia lapsen kasvua ja kehitystä turvaamaan. Lastensuojelun keskeisenä periaatteena on lapsen suotuisan kehityksen ja hyvinvoinnin edistäminen (LastensuojeluL.4§). Lastensuojelun asiakkuuden tarvetta arvioidaan myös palvelutarpeen arvioinnin perusteella (SosHL.2014/1301). Lastensuojelulain (2007/417) perusteella asiakkuus on perusteltua silloin kun *”lapsen kasvuolosuhteet vaarantavat tai eivät turvaa lapsen terveyttä tai kehitystä; taikka lapsi käyttäytymisellään vaarantaa terveyttään ja kehitystään ja lapsi tarvitsee lastensuojelulain mukaisia palveluja ja tukitoimia”*. Lastensuojelun asiakkuus voi alkaa myös kiireellisellä turvaamistoimenpiteellä, jos lapsen etu sitä vaatii (LastensuojeluL.5.27§.)

3.8 Lastensuojelun asiakassuunnitelma

Lastensuojelun asiakkuuden alussa jokaiselle lapselle tehdään asiakassuunnitelma, johon määritellään lapsen tarvitsemat välttämättömät tukitoimet (LastensuojeluL.3§). Asiakassuunnitelman lisäksi kuntaa koskee velvollisuus huolehtia tarvittavasta moniammatillisesta asiantuntemuksesta, joka tulee olla sosiaalityöntekijän käytettävissä liittyen lapsen kasvuun, kehitykseen, terveydenhuoltoon tai oikeudellisiin tarpeisiin ja siitä syystä kuntiin on asetettu moniammatillisia asiantuntijatyöryhmiä avustamaan huostaanottoon liittyvissä sekä sijaishuoltoa koskevien asioiden edistämiseksi sekä lastensuojeluasioiden toteuttamiseen liittyen. (LastensuojeluL.14§.)

Lastensuojelulain (2007/417,30§) mukaan asiakassuunnitelma tehdään avohuollossa, sijaishuollossa ja jälkihuollossa olevalle asiakaslapselle ja tekemisessä tärkeä asia on Mirjam

Aranevan (koulutus 17.4.2019) mukaan asiakassuunnitelman laatiminen ja tarkistaminen yhteistyössä muiden lapsen tukitahojen kanssa. Lisäksi tärkeänä asiana asiakassuunnitelman sisällössä ovat tuen tarpeiden määrittelemine, keinot, joilla pyritään poistamaan, vähentämään tai estämään tuen tarvetta aiheuttavat tekijät. (M. Araneva, koulutus 17.4.2019.) Lapsen edun ja asiakassuunnitelman välinen yhteys tulee esille myös hallituksen esityksissä (HE 225/2004, HE 252/2006), jossa velvoitetaan asiakassuunnitelman tekemiseen sekä tarkistamiseen liittyvän tarkoituksen olevan lapsen edun toteutuminen ja sen turvaaminen. Myös hallituksen esityksen (HE 252/2006) mukaan asiakassuunnitelmalla on merkittävä rooli toteutettaessa lapsen etua. Hallituksen esityksen (252/2006) mukaan asiakassuunnitelmaa tehdessä lapsen edun selvittäminen sekä arvioiti sekä toimenpiteet, joita lapseen kohdistetaan, tulee arvioida lapsen kehitykseen ja kasvuun kohdistuvien vaikutusten näkökulmasta.

Englantilaisessa tutkimuksessa Jonathan Parker ja Greta Bradley (2014) nostavat esille asiakassuunnitelmaan liittyvän oleellisena asiana sen tekemisen yhdessä asiakkaan ja muiden toimijaverkoston kanssa. Suunnitelmaa ohjaa SMART, joka tarkoittaa sitä, että suunnitelmassa päätetään työskentelyyn liittyvät tavoitteet, päivämäärät, jotka ovat oleellisia työskentelyn kanssa sekä osallisten ja läsnäolevien tehtävät ja roolit. Tavoitteiden kirjaamisessa oleellista on myöhempi mahdollisuus mitattavuuteen ja niiden saavuttaminen asetetussa ajassa. Se nähdään myös yhtenä asiana, joka motivoi osallisia. Tavoitteiden asettaminen tulee olla lisäksi realistista, ydinasioissa pysyvää ja tarpeeksi selkeää ja tunnistettavaa osallisille. Lisäksi suunnitelmasta löytyy aikamääreet tavoitteiden saavuttamiselle. Ajan määrittelemisessä tärkeää on tarpeeksi lähelle asetetut päivämäärät suunnitelman ajantasaisuuden vuoksi. (mt.)

Lastensuojelulaki (2007/417, 5§) korostaa myös osallisuuden toteutumisesta asiakassuunnitelmia laadittaessa: Lain kohdassa korostetaan lapsen oikeutta saada tietoa hänen iän ja kehitystason mukaisesti asioissa, jotka koskevat häntä itseään. Myös saman lain 53§ pykälä velvoittaa lastensuojelun työntekijöitä lapsen henkilökohtaiseen tapaamiseen.

Lastensuojelulain (2007,417,3§) mukaan työntekijöiden, jotka työskentelevät lastensuojelussa tulee myös merkitä asiakirjoihin merkintä asioista vireille tulosta lähtien. Merkinnöissä

oleellisia ovat lastensuojelutoimenpiteiden järjestämiseen vaikuttavat tiedot ja niiden suunnitteluun, toteuttamiseen sekä seurannan kannalta merkittävät tiedot. Myös laki sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista (254/2015) velvoittaa sosiaalihuollon ammatillista henkilöstä sekä avustavaa henkilöstöä, joka osallistuu asiakastyöhön kirjaamaan riittäviä sekä tarpeellisia tietoja määrämuotoisena.

3.9 Sosiaalityöntekijän ja lapsen rooli asiakassuunnitelmissa

Sosiaalityöntekijällä on mahdollisuuksia olla vaikuttamassa siihen millaisia toimintatapoja hän ottaa käyttöönsä ja huomioida myös paikallaisia olosuhteita. Kun sosiaalityöntekijä vaikuttaa näihin asioihin hän punnitsee tulkintoja, ohjeita ja suosituksia sekä harkitsee niitä paikallisesti, kyseenalaistaa vakiintuneita toimintatapoja ja viranomaiskulttuuria sekä asenteita. Sosiaalityössä arvot sekä eettiset toimintatavat – ja ohjeet tulisi ohjata sitä, miten toimitaan ja lisäksi ottaen huomioon asiakkaiden toiveet siitä mitä asioita neuvotellaan. (Lahela 2004, 66-67.) Sosiaalityöntekijän rooli lapsen asiakassuunnitelmaprosessissa on erittäin merkittävä. Se korostaa myös sosiaalityöntekijän mahdollisuuksia vaikuttaa lapsen osallisuuden asiakassuunnitelmaneuvoittelussa.

Merja Anis (2008, 95) toteaa johtopäätöksissään sosiaalityö- ja maahanmuuttajat: Lastensuojelun ammattilaisten ja asiakkaiden vuorovaikutus ja tulkinnat -väitöskirjassaan, että kontrolli lasten ja nuorten osallisuuden muodostuu ammattilaisten ja vanhempien toimesta. Myös tilanne- ja tapauskohtaisuus ovat asioita, jotka tuovat vaihtelua lasten osallisuuden sekä osallistumiseen. Käytänteissä lapsi näyttäytyy hiljaisena puheissaan vastaten lyhyesti aikuisten esittämiin kysymyksiin. Silloin kun lapsi osallistuu puheeseen, toteutuu asioissa suuntaaminen puheeseen, joka on tärkeää lapsen kannalta ja myös tärkeän kokemuspuheen sekä tiedon esille tuleminen toteutuu. Lapsen puhetta voidaan kuitenkin vahvistaa esimerkiksi suorilla lapselle esitetyillä kysymyksillä, asioiden muotoilu konkreettisemmaksi lapselle, lapsen vahvistaminen ja tarkentaminen omissa tulkinnoissa sekä erilaisten kommunikointia lisäävien apuvälineiden käyttäminen keskusteluissa. (mt.)

Minna Laitila (2010, 158-159) korostaa taas omassa tutkimuksessaan tunnekokemuksen tärkeyden lisäksi lapsen ja sosiaalityöntekijän välistä suhdetta, joka määrittyy osallisuuskokemuksen perusteella. Tom Arnkil & Jaakko Seikkulan (2014, 111) mukaan sosiaalityöntekijän toimintatavalla on todistettu yhteys koko neuvottelun sujumiselle ja asiakkaan osallistumiselle. Myös lapsen kokema turvallisuuskokemus on yksi asia psykososiaalisesta näkökulmasta. Turvallisuudentunne jäsentyy niiden ihmisten kanssa vuorovaikutuksessa, jotka ovat paikalla. Vuorovaikutuksen keskeisenä asiana tulee olla yksilöllisyyden kunnioittaminen ja ihmisen arvostaminen. (Kukkonen, 2017, 47.)

4. MENETELMÄLUKU

Tässä luvussa esitellään tutkimustehtävä ja sen jälkeen aineisto. Aineiston esittelyn jälkeen käyn läpi aineiston keruumenetelmän sekä -tavan, jolla aineisto on analysoitu. Luku sisältää myös tutkimusmenetelmän sekä aineiston analyysiluvut omina alalukuinaan. Jokaisen tutkimukseen osallistuneen henkilön kanssa kirjoitin tutkimusluvan ja heistä jokainen allekirjoitti sen henkilökohtaisesti. Tutkimusaineisto on kerätty 1.6.-1.7.2019 välisellä ajalla haastatellamalla viittä yli 18 vuotiasta nuorta, joilla on historiassaan vuosien lastensuojelun asiakkuus alaikäisenä. Jokaisella haastateltavalla oli kokemusta lastensuojelun asiakkaana olemisesta ja heillä oli runsaasti kokemuksia osallisuudesta niin lastensuojelun asiakkaana kuin myös kokemuksia lastensuojelun asiakassuunnitelmista.

4.1 Tutkimustehtävä ja tarkoitus

Tutkimuksessa selvitetään, millaisia kokemuksia entisillä lastensuojelun asiakkailta on osallisuudesta asiakassuunnitelmaneuvoittelussa ja löytää keinoja osallisuuden lisäämiseksi. Tutkimuksen tarkoituksena on vahvistaa lapsen osallisuutta lastensuojelun asiakassuunnitelmissa.

Tutkimus tarkastelee lapsen osallisuuden ilmenemistä erityisesti täysi-ikäisten entisten lastensuojelun asiakkaiden kokemusten näkökulmasta. Tutkimuksen perustella muodostetaan tutkimustuloksia kerätyistä aineistosta laadullisen tutkimuksen keinoin. Tutkimuksen tavoitteena on tuottaa lisää tietoa lapsen osallisuudesta, kokemuksista ja löytää keinoja lapsen osallisuuden lisäämiseen asiakassuunnitelmia toteutettaessa. Tutkimustulokset lisäävät olemassa olevaa asiantuntijatietoa lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden työhön ja antavat keinoja vahvistaa lapsen osallisuutta lastensuojelun asiakassuunnitelmaneuvoittelussa. Tutkimuksella pyritään edistämään lapsen osallisuuden toteutumista ja tehdään asiakassuunnitelmien toteuttamiseen liittyvästä prosessista vahvemmin lasta huomioiva.

Tutkimuskysymykset

Tutkimuskysymykset on muodostettu teoreettisen viitekehyksen sekä tutkimuksen tarkoitukseen perustuen seuraavasti:

1. Millaisia osallisuuskokemuksia entisillä lastensuojelun asiakkailla on lastensuojelun asiakassuunnitelmaneuvoittelusta?
2. Miten lapsen osallisuutta asiakassuunnitelmaneuvoittelussa tulisi vahvistaa lastensuojelun entisten asiakkaiden kokemusten perusteella?

Haluan tutkimuksen kautta vaikuttaa myönteisesti lapsen osallisuuteen ja asemaan sekä vahduttaa lastensuojelun toimijoita siitä millainen on lapsen asema ja osallisuus lastensuojelun neuvotteluissa. Väitän, että suuret (osallistujia 5-15hlö) neuvottelut eivät toisinaan lisää lapsen hyvinvointia vaan voivat jopa heikentää lapsen hyvinvointia. Silti lastensuojelussa toteutetaan kyseisenlaisia työskentelytapoja.

Tutkimuksen kautta saadaan lisää tietoa lapsen kanssa neuvotteluissa työskentelystä ja arvokasta tietoa työskentelytapojen kehittämiseen. Tutkimus tuo vahvaa näkökulmaa osallisuuteen liittyvään ajankohtaiseen keskusteluun lapsen osallisuudesta asiakassuunnitelmaneuvoittelussa.

4.2 Aineiston esittely

Aineisto koostuu viiden täysi-ikäisen entisen lastensuojelun asiakkaan haastattelusta. Jokaisella haastateltavalla oli useamman vuoden kokemus lastensuojelun asiakkuudesta, kokemus sijaishuollosta ja lukuisia kokemuksia omaan lastensuojelun asiakassuunnitelmaneuvoitteluun osallistumisesta. Jokainen haastateltava oli ollut sijoitettuna lastensuojelulaitoksessa, mutta eroa haastateltavien välillä oli kuitenkin sijoitusmuodoissa. Osa haastateltavista oli asunut perhehoidossa perheeseen sijoitettuna. Haastateltavat olivat iältään 18 ja 21 vuoden ikäisiä. Jokainen haastattelu nauhoitettiin äänitiedostoksi. Haastattelut olivat kestoltaan noin tunnin mittaisia. Jokainen haastateltava oli haastatteluhetkellä täysi-ikäinen. Muistikuvat

asiakassuunnitelmista ja lastensuojelun asiakkuuden ajalta erosivat heidän kertomassaan kuvautuen kauempaan aikaan muistellen tai juuri lähivuotia kirkkaasti pohtien. Kysyin haastattelun alussa jokaiselta haastateltavalta heidän kokemuksensa lastensuojelun asiakkuudesta sekä osallistumisesta asiakassuunnitelmiin ja täten varmistin sen, että haastateltavilla on tutkimuksen kannalta merkittävää kokemustietoa, jota voisin hyödyntää tutkimuksessani. Etsin haastateltavat omien verkostojeni kautta ja kyselin oman sosiaalityöntekijän työni kautta kertyneiden kontaktien kautta yhteistyökumppaneilta, olisiko heillä tiedossa henkilöitä, jotka olisivat soveltuvia haastateltaviksi. Lisäksi olin yhteydessä Pesäpuu ry järjestöön, josta sain myös haastateltavien yhteystietoja. Jokainen haastateltava oli haastattelussa vapaaehtoisuuden perusteella ja heistä kahdella oli selkeä motivaatio tulla haastateltavaksi sillä perusteella, että he saisivat vaikuttaa omien kokemustensa perusteella lastensuojelun nykyisiin käytäntöihin. Haastateltavien löytäminen sekä haastattelut toteutuivat touko- ja kesäkuun 2019 aikana tutkimukseen tekemäni suunnitelman mukaisesti. Tutkimuksessa on tehty anonymisointi haastateltavien kertomasta niin, että heidän henkilöllisyytensä ei tule esille tutkimusraportissa. Jokainen haastateltava sai itse valita haastattelupaikan. Haastattelupaikoiksi valikoitui yhden haastateltavan kohdalla toimistohuone, yhden kohdalla kirjasto ja kolmen kohdalla heidän valitsemansa kahvila. Jokainen haastateltava sai haastatteluista kiitokseksi elokuvalipun. Palkitsemisen kautta pyrin siihen, että haastateltavia olisi helpommin löydettävissä ja se oli myös kiitos tutkijalta haastatteluun osallistumisesta. Haastatteluympäristö oli jokaisen haastateltavan kohdalla heille itselleen mieleinen ja luontainen ympäristö. Lisäksi haastatteluympäristö oli rauhallinen, vaikkakin joidenkin haastateltavien kohdalla kahvilan taustamusiikki vaikutti ääninauhoituksen epäselvyyteen ja toi haasteita litterointivaiheeseen. Oman arvioni perusteella ympäristön luontevuus haastateltavalle takasi sen, että heidän oli helppo puhua kokemuksistaan ja ajatuksistaan heille luontaisessa ympäristössä ja täten ympäristölliset häiriötekijät sulkeutuivat ulkopuolelle. Jokainen haastateltava allekirjoitti ennen haastattelut tietoturvaan ja suostumukseen liittyvän lupalomakkeen, jonka kävimme ennen allekirjoittamista myös yhdessä läpi. Siten varmistuin siitä, että jokainen haastateltava oli haastateltavana vapaaehtoisesti ja he tiesivät myös, miten heidän kertomaansa käsitellään jatkossa. Haastatteluiden keräämisen jälkeen litteroin äänitiedostot kirjoittaen puheen sanasta sanaan. Litterointitarkkuutena käytin peruslitterointia. Haastateltavien ilmaisutapa oli kuitenkin jossain määrin merkityksellistä ja uskon sen vaikuttaneen joissain määrin tulkintaani, joka toteutui aineiston analyysivaiheessa sekä johtopäätöksiä tehtäessä.

Tutkimusaineisto oli 54 sivua pitkä. Sivut olivat A4 arkin kokoisia.

4.3 Tutkimusmenetelmä

Käytän tutkimuksessani laadullista tutkimusmenetelmää ja se edustaa kvalitatiivista tutkimusstrategiaa. Tutkimuksen lähestymistapa on aineistolähtöinen. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa keskitytään todellisen elämän kuvaamiseen. Kvalitatiivisen tutkimuksen todellisuudessa kuvautuu monen suuntaisia suhteita ja se jäsentyy suhteita sisältävinä kokonaisuuksina. Pyrkimys kvalitatiivisessa tutkimuksessa on siinä, että tutkittavan kertoma tulee esille tutkittavaksi mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Tavoitteena on myös tutkimuksen keinoin paljastaa uusia asioita. On kuitenkin huomioitavaa, että tutkimuksessa tutkija ei kykene totaaliseen objektiivisuuteen vaan tutkittavan kertomaan yhdistyy kuitenkin se mistä tutkija on jo aiemmin ollut aiheeseen liittyen tietoinen. Samaan aikaan jo olemassa olevaa tietoa todennetaan, mutta myös löydetään uusia näkökulmia sekä tietoa tutkittavan tuottaman tiedon avulla. (Hirsjärvi, Remes, Sajavaara 2016, 161.) Tutkimuksen aineiston keräämiseen käytin teemahaastattelua.

Hirsjärvi yms. (2016, 204) lainaa Robsonin (1995, 227) sanoja sanoen ”*Kun tutkitaan ihmisiä, miksei ei käytettäisi hyväksi sitä etua, että tutkittavat itse voivat kertoa itseään koskevia asioita?*” Hänen toteamukseni kiteyttää myös omaa näkemystäni siitä, kuinka lastensuojelun asiakkaiden kokemukset ovat merkityksellisiä ja niitä tulisi hyödyntää uuden tutkimustiedon lisäämisessä. Lisäperuste sille, että valitsin teemahaastattelun menetelmäksi oli myös se, että se oli minulle kandidaatin tutkielman tekemisestä tuttu menetelmä ja pidin sitä myös omaan itselleni sopivana ja mielekkäänä tutkimusmenetelmänä. Lisäksi perusteena teemahaastattelun käyttämiseen oli se, että se mahdollistaa perusteellisesti kokemusten keräämisen sekä kertomisen mahdollisimman vapaalla tavalla. Teemahaastattelu sopii menetelmäksi tutkimukseen, koska se antaa mahdollisuuden kokemusten kertomiseen. Teemahaastattelu ei sido haastateltavia liian tiukasti tiettyihin teemoihin vaan antaa tilaa uuden tiedon esille tulemiseen haastateltavien kokemusten kautta. Teemahaastattelu lukeutuu yhdeksi laadullisen tutkimuksen metodiksi, jota voidaan käyttää haastatteluaineistoa kerätessä. Teemahaastattelu mahdollistaa sen, että haastateltavan henkilökohtainen näkemys tulee esille mahdollisimman

kokonaisvaltaisesti. (Hirsjärvi yms. 2016, 164.) Kokonaisvaltaisen äänen esille tuleminen haastatteluissa on perusteltua ajatellen tutkimuksen tarkoitusta. Hirsjärvi yms. (2016, 205) nostaa esille myös haastattelua tehdessä sen kuinka haastateltavan tulisi kokea olonsa vapautuneeksi haastattelutilanteessa kokemusten ja itseen liittyvien asioiden esille tuomiseksi. Pysin myös itse siihen haastattelutilanteissa. Lisäksi Hirsjärvi yms. (2016, 205) korostaa haastattelun etuna myös sitä, että haastattelussa nähdään myös tutkijan ilmeet sekä eleet ja laajempi aiheeseen liittyvä keskustelu mahdollistuu ja haastatteluiden kautta voidaan myös syventää saatavilla olevia tietoja.

4.4 Aineiston analysointi

Jari Eskolan ja Jaana Vastamäen (2010, 26) mukaan teemahaastattelun idea on yksinkertainen. Teemahaastattelu on hyvä metodi silloin kun halutaan tietää ajatuksista, joita toisella on ja kysytään niitä. Haastatteluiden tavoite on selvittää toisten mielipiteitä sekä ajatuksia tilanteessa, joka on mahdollisimman vuorovaikutuksellinen ja jossa tutkija asettuu tiedonkerääjän rooliin. Teemahaastattelu rakentuu sisällöistä, joissa on tietyt aihepiirit sekä teema-alueet etukäteen määriteltynä ja se on selkeästi strukturoitua haastattelua vapaampi haastattelutyö (mt. 2010, 28). Teemahaastattelun hyväksi havaittu analyysitapa on teemoittelu. Teemoittelun kautta kootaan haastatteluiden sisällöistä teemaan liittyviä kohtia sekä pyritään tiivistämään haastatteluiden ydinsanomaa tiivistäen. Teemoittelun kautta tekstisitaattien käyttö mahdollistuu sekä antaa mahdollisuuden nostaa esille haastattelunäytteitä tutkimusraportissa. (Kananen 2008, 91.)

Litteroin teemahaastattelut heinäkuussa 2019 lähes heti haastatteluiden teon jälkeen. Litteroinnin ja aineiston purkamisen jälkeen aloin tutustua aineistoon lukemalla haastatteluita useaan kertaan läpi. Sen jälkeen järjestin aineiston, koodasin, yhdistelin, vertasin ja erittelin sekä muodostin erilaisia kategorioita ja alakategorioita. Aineiston koodaaminen helpotti työskentelyä. Teemoittelun jälkeen löysin samanlaisuuksia sekä eroavuuksia, joita vertasin tutkimuskysymyksiin. Lisäksi jaoin aineiston sitaattikokoelmiksi ja käytin apunani tekstin käsittelyä. Kirjoitin useita koonteja eri aihealueista, jotka auttoivat tiivistämään

haastatteluaineistoa ja nostamaan esille haastatteluista nousevia aihekokonaisuuksia. Aineiston purkamisessa kohdensin huomioni haastateltavan henkilön esille tuomaan asiasisältöön, en yksittäisiin sanoihin. Siten aineistosta löytyi pääkohtia kokemuksista, yhtäläisyyksiä ja eroja haastateltavien toteamista. Tiivistin aineistosta esille tulevan tiedon niin, että se kartutti kokemustietoa, jota voi hyödyntää uudenlaisen asiantuntijatiedon muodostumiseksi.

Raportissa olen käyttänyt aineistositaatteja, jotka kuvaavat haastateltavien kokemuksia ja kertomaa haastateltavien omien sanojen kautta. Tutkimusanalyysi rakentuu teoriatiedon, aineiston sekä oman pohdintani väliselle vuoropuhelulle.

Vahvistin tutkimushaastatteluun osallistuvien tietoisuutta, miten heidän kertomiaan asioita tullaan tutkimuksessa käsittelemään ja täten he kykenivät huomioimaan asian tutkimushaastatteluissa. Jokainen haastateltava luki tutkimukseen osallistumis- ja suostumuslomakkeen, jossa kerrottiin myös sisällöllisesti tutkimuksen toteuttamisesta sekä haastatteluaineiston käsittelyyn liittyvistä asioista. Tutkimuksen analysointivaiheessa huomioin erityisesti sen, että haastatteluissa nousi esille haastateltavan yksityiselämään kuuluvia asioita, joten poistin sellaiset asiat aineistosta.

Uskottavuus ja tutkimuksen laadukkuus olisivat lisääntyneet laajemmalla otannalla, mutta tutkimuksen aikataulu asetti rajan tutkimushaastatteluiden määrälle. Teemahaastattelun sijaista tutkimusmetodiksi olisi soveltunut myös syvähaastattelu, koska se olisi mahdollistanut palaamisen edeltävään haastattelutilanteeseen ja tarkentavien kysymysten tekemisen sekä sisällön syvällisempään analysointiin.

Haastatteluiden tekeminen on vahvuuksiani, koska minulla on vuosien kokemus ihmisten haastatteluista lastensuojelun asiakastilanteissa sekä kohtaamisissa. Oma kokemuksellinen osaamiseni sosiaalityössä vahvisti myös tutkijataitojani niin, että kykenin asettumaan haastattelijana melko neutraaliin asemaan suhteessa haastateltaviin sekä tutkittavaan ilmiöön. Toisaalta minulla oli tutkittavasta ilmiöstä runsaasti kokemusta, joka vaikutti tutkielman aiheen valitsemisessa. Pyrin kuitenkin haastatteluita tehdessäni kuulemaan haastateltavan kokemuksia yhdistämättä niitä omiin kokemuksiini. Haastateltavista viidestä neljä ei tiennyt minun myöskään työskentelevän sosiaalityöntekijänä. Yhden haastateltavan osalta hänen tietämykseni ammatistani saattoi vaikuttaa siihen, että hänen kritiikkinsä kohdistui enemmän muihin asiakassuunnitelmissa läsnäoleviin ihmisiin ja vähemmän sosiaalityöntekijöihin. Jos

itselläni ei olisi ollut työskentelystä sosiaalityöntekijänä, olisi aiheen käsittely saattanut jäädä pinnallisemmaksi. Kiinnostukseni ja mielenkiintoni aiheeseen syntyi erityisesti sosiaalityön ja lastensuojelun kentältä esille tulleiden tilanteiden seurauksena. Koin aiheen erittäin ajankohtaiseksi ja merkittäväksi. Kyseisten asioiden seurauksena kykenin toteuttamaan eettisesti vahvan tutkimuksen sekä lisäämään aiheeseen liittyvää eettistä keskustelua sosiaalityön saralle.

TAULUKKO 1. Kooste teemahaastatteluissa käsitellyistä aihealueista:

HAASTATELTAVIEN TAUSTAT	ikä, sijoitusaika, sijoitusmuoto, lastensuojelun asiakkuuden kesto, haastattelijoiden ymmärrys asiakassuunnitelmasta ja osallisuudesta mitä se tarkoittaa
ASIAKASSUUNNITELMASSA LÄSNÄOLIJAT, PAIKAN MERKITYS	kokemukset, merkitys ja vaikutukset, aikuisten määrä ja rooli suhteessa lapseen, vaikutukset osallisuuteen
OSALLISUUS LAPSEN MIELIPITEIDEN JA AJATUSTEN HUOMIOINNIN NÄKÖKULMASTA	kokemukset, läsnäolijat (merkitys ja vaikutukset), mielipiteiden huomiointi, iän merkitys, mielipiteiden ilmaisun keinot ja esteet, kokemukset, tunteiden näyttäminen, suhteiden merkitys eri henkilöihin, mielipiteiden ilmaisun seuraukset, osallisuus suhteessa asiaan
LAPSEN SUOJAAMINEN ASIAKASSUUNNITELMANEUVOTTELUISSA	riittävä tieto, haitallinen tieto omista asioista, kokemukset henkisestä väkivallasta
LAPSEN SUHDE SOSIAALITYÖNTEKIJÄÄN	kokemukset, vaihtuvuus, luottamuksen kokeminen, tapaamismäärät, suhteen vaikutukset osallisuuteen ja mielipiteiden ilmaisuun, miten vaikutti? millainen merkitys?
LUOTTAMUS, ARVOSTUS, KUNNI-OITTAMINEN	kokemukset, ajatukset
HAASTATELTAVAN MAHDOLLISUUS KERTOAA VAPAASTI AIHEALUEESEEN LIITTYEN	kokemukset, ajatukset ja mielipiteet
ASIAKASSUUNNITELMAN SISÄLTÖ	asiakassuunnitelman sisältöön liittyvät muistikuvat ja kokemukset, tavoitteet (asettaminen, lapsen osallisuus)
KEINOT OSALLISUUDEN VAHVISTAMISEKSI	keinot, jotka voisivat lisätä lapsen osallisuuden kokemusta, kokemukset, ideaalitalanne keinoista, joissa lapsi tulisi osalliseksi neuvottelussa

Taulukko 2. Kooste kategoista, jotka muodostuivat aineistosta analyysivaiheessa:

HAASTATELTAVIEN TAUSTAT	haastateltavien taustat: ikä, sijoituksen kesto, sijoitusmuoto, vahva ymmärrys siitä, mikä on asiakassuunnitelma ja mitä on lapsen osallisuus
ASIAKASSUUNNITELMASSA LÄSNÄOLIJAT, PAIKAN MERKITYS JA LAPSEN SUOJAAMINEN ASIAKASSUUNNITELMANEUVOTTELUISSA	kokemukset: lapsen läsnäolo lapsen edun näkökulmasta, muiden aikuisten läsnäolo
OSALLISUUS LAPSEN MIELIPITEIDEN JA AJATUSTEN HUOMIOINNIN NÄKÖKULMASTA	kokemukset: lapsen mielipiteiden ilmaisen seuraukset
LAPSEN SUHDE SOSIAALITYÖNTEKIJÄÄN	kokemukset: henkilökemioiden vaikutus osallistumiseen asiakassuunnitelmaneuvotteluissa
LUOTTAMUS, ARVOSTUS, KUNNI-OITTAMINEN	kokemukset: asiakassuunnitelman ilmapii-ri, haastateltavien kokemukset ilmapii-ristä luottamus
HAASTATELTAVAN MAHDOLLISUUS KERTOAA VAPAASTI AIHEALUEESEEN LIITTYEN	kokemukset ja keinot: lapsen asema asiakassuunnitelmaneuvotteluissa, lapsen ymmärryksen lisääminen
ASIAKASSUUNNITELMAN SISÄLTÖ	kokemukset: osallisuus tavoitteiden muodostamisessa
KEINOT OSALLISUUDEN VAHVISTAMISEKSI	keinot: konkreettiset keinot, ihannetilanteet lapsen osallisuuden vahvistamiseksi

5. TULOSLUKU - LASTENSUOJELUN ASIAKKAIDEN OSALLISUUS ASIAKASSUUNNITELMISSA

Entisten viiden lastensuojelun asiakkaiden haastattelut erottuvat toisistaan tulosluvussa koodien H1, H2, H3, H4 ja H5 mukaisesti. H tarkoittaa haastateltavaa henkilöä ja numeron erottaa tarvittaessa haastateltavan muista haastateltavista. Lisäksi se mahdollistaa haastateltavien kertomien asioiden keräämisen kokonaisuudeksi. Haastateltavat kertoivat haastattelussa avoimesti omista osallisuuskokemuksistaan asiakassuunnitelman neuvotteluissa. Lisäksi haastatteluista tuli esille keinoja, miten lapsen osallisuutta voidaan asiakassuunnitelman neuvotteluissa lisätä.

5.1 Tutkimustuloksien taustaa

Haastateltavat olivat iältään 18-, 18-, 18-, 21- ja 21- vuotiaita. Jokaisella haastateltavalla oli vähintään kolmen vuoden sijoitus lastensuojelun asiakkuuden aikana. Jokainen haastateltava oli asunut sijoituspaikassa useamman vuoden alle 18 vuotiaana. Haastateltavat kertoivat heidän muuttaneet sijoituspaikkaan 11-, 13-, 15-, 15-, ja 4- vuotiaina. Tutkimusta ajatellen haastateltavien kertomat kokemukset olivat siten kuvausta eri ikäisiin lapsiin liittyvistä tilanteista, joka tekee tutkimuksessa ikään liittyvän vertailun mahdottomaksi. Jokaisen haastateltavan kohdalla samankaltaisuus lastensuojelun asiakkuudesta oli todettavissa. He olivat ensin olleet avohuollon asiakkuudessa, joka oli johtanut eri vaiheissa lapsen sijoitukseen kodin ulkopuolelle. Jokaisen haastateltavan lastensuojelun sijoitus oli haastatteluhetkellä jo päätynyt. Kolmella haastateltavista oli edelleen voimassa oleva jälkihuollon asiakkuus. Kaksi haastateltavista, jotka olivat 21 -vuoden ikäisiä, eivät enää olleet lastensuojelun jälkihuollonkaan asiakkuudessa. Jokainen haastateltava oli asunut lastensuojelulaitoksessa, kaksi nuorempaa haastateltavaa oli ollut sijoitettuna myös perhehoitoperheeseen. Yksi haastateltavista kertoi asuneensa sijoituksen aikana vastaanottokodissa sijoituksen alkuvaiheessa. Jokainen haastateltava osallistui haastatteluun vapaaehtoisesti ja mielellään. Jokaisen

haastateltavan kohdalla minulle tuli kokemus siitä, että he halusivat mielellään jakaa kokemuksiaan sekä oman haastattelunsa kautta ymmärsivät voivansa myös olla vaikuttamassa tutkimuksen keinoin asiakassuunnitelmaneuvoitteluiden kehittämiseen ja parempaan lapsen osallisuuteen sekä huomiointiin asiakassuunnitelmissa.

5.2 Muistin merkitys asiakassuunnitelmista esille tuleviin kokemuksiin

Tutkimushaastatteluissa kerättiin haastateltavien kokemuksia asiakassuunnitelmatilanteista, jotka olivat menneitä tapahtumia. Haastateltavien kertomukset sijoittuivat lastensuojelun asiakkuuden aikaisiin kokemuksiin ja toteutuneisiin tilanteisiin lastensuojelun asiakassuunnitelmaneuvoittelusta. On selvää, että haastateltavien kertomiin kokemuksiin ja kokemuksina kerättyyn tietoon on vaikuttanut haastateltavien muisti ja sen muuttuvuus. Haastateltavat kertoivat enemmän nuoruusiästä tilanteita, jotka liittyivät asiakassuunnitelmiin ja kokivat muistikuvien heikentyneen sen myötä mitä varhaisemmista kokemuksista oli kyse. Muistikuvat koskivat yhtenäisesti alaikäisenä koettuja kokemuksia lastensuojelun asiakkuuden ajalta. Jokainen haastateltava puhui avoimesti sekä selkeästi arkaluonteisistakin kokemuksistaan. Yhdelle haastateltavalle kokemuksiin palaaminen herätti haastattelutilanteessa psyykkisiä oireita:

*”...mua pyörryttää, kohta mä tipun penkiltä...”.*H5

Haastateltava myös näytti heikkovointiselta, jonka vuoksi lopetimme haastattelun ja pyrin palauttamaan haastateltavan keskustelun aiheiden keventämisen keinoin tähän hetkeen. Kysyin myös haastateltavan tahtoa lopettaa haastattelu kesken. Tarjosin haastateltavalle myös vettä olon helpottumiseksi. Haastateltavan omasta pyynnöstä lyhyen tauon jälkeen jatkoimme vielä hetken keskustelua aiheesta ja tilanne normalisoitui. Haastateltavan voinnista huolimatta mitään teemoja ei jäänyt käymättä läpi, joita olin haastatteluun suunnitellut. Haastateltaville asiakassuunnitelmien tekoa koskevien muistikuvien ja kokemusten mieleen palauttaminen äkkiseltään oli tuntunut haastavalta. H4 esimerkiksi toi esille sen, että muistaa sijoitustilanteen lapsuudesta. Lisäksi hänellä oli jonkinlaisia mielikuvia asiakassuunnitelmaneuvoittelusta, mutta äkkiseltään neuvotteluihin palaaminen tuntui haastavalta. Hänen mielikuvistaan ensimmäisenä hän kertoi kokemuksensa siitä, että asiakassuunnitelmat olivat

hänen sanojensa mukaan ”*melkoista tappelua*”. H1 kertoi muistikuvien olleen heikkoja erityisesti alle 15 vuotiaana ja kertoi muistavansa yli 15 vuotiaana toteutuneet asiakassuunnitelmat paremmin. Jokainen haastateltava kertoi haastattelun alussa ymmärtävänsä mikä on asiakassuunnitelma ja erottavansa sen muista neuvotteluista. H3 toi haastatteluissa muita useammin esille muistikuviansa hataruuden sanoen, ettei hänellä oikein ole muistijälkiä. Kokemuksista ja muistoista kertominen herätti siis myös kokonaisvaltaisen kokemuksen haastateltavassa.

5.3 Asiakassuunnitelmissa läsnäolevat henkilöt

Lapsen sekä muiden aikuisten osallisuus ilmenee olennaisesti lastensuojelun asiakassuunnitelmissa fyysisenä läsnäolona. Toisaalta osallisuus asiakassuunnitelmiin voi toteutua myös nykypäivänä erilaisten digitaalisten laitteiden ja sovellusten avulla, kuten lapsen osallistuminen asiakassuunnitelman neuvotteluun, jossa osapuolet ovat läsnä videoyhteyden välityksellä. Lapsen osallistuminen omaan asiakassuunnitelman neuvotteluun on mielestäni keskeinen osallisuuden muoto. Orasen (2008, 15) mukaan osallistumisessa on myös kyse lapsen ihmisoikeudesta ja sitä tulisi kunnioittaa sekä pitää arvona jo sellaisenaan ja osallistuminen tulisi nähdä lapsen ihmisoikeutena ilman etujen ja hyötyjen perustelua. Haastatteluissani esille tulleet tulokset vahvistavat Orasen (2008, 15) esittämän näkemyksen osallistumisesta, koska jokainen haastateltava oli pääasiallisesti ollut läsnä omissa asiakassuunnitelman neuvotteluissa, mutta lapsen mahdollisuus vaikuttaa asiakassuunnitelman neuvotteluissa läsnäoleviin henkilöihin oli olematon ja oli toteutunut haastateltavien kokemusten perusteella vain yksittäisiä kertoja.

Haastateltavien kokemuksiin läsnäolosta kuitenkin vaikutti useat yksittäiset asiat. H4 kertoi, ettei hänellä ole muistikuvia asiakassuunnitelmista, kun oli pienempi ja sen vuoksi ei voi sanoa onko ollut aina paikalla. Jokainen haastateltava kertoi, että suunnilleen samat läsnäolijat olivat toistuneet paikalla olevina. Jokaisen haastateltavan mukaan heidän asiakassuunnitelmissa oli ollut läsnä lapsen itsensä lisäksi sosiaalityöntekijä, joskus kaksi ja sijaispaikan työntekijä. Muita henkilöitä, joita haastateltavat mainitsivat läsnäoleviksi, olivat toinen sosiaalityöntekijä vastuusosiaalityöntekijän lisäksi, sosiaalihojaaja, kirjaaja, vanhemmat,

toinen vanhempi, joka oli haastateltavien mukaan äiti. Isän läsnäoloa haastateltavat eivät erikseen maininneet. Satunnaisia läsnäolijoita asiakassuunnitelmissa olivat mummo, kaveri sijoituspaikasta, tukihenkilö, lääkäri ja opettaja. Haastateltavien kokemusten perusteella jäin pohtimaan sitä, että lapsen muu verkosto tulisi huomioida perusteellisemmin pohdittaessa ketä lapsen asiakassuunnitelmanneuvotteluissa olisi lapsen osallisuutta ajatellen asianmukaista olla paikalla. Tarkemmalla lapsen kanssa toteutuvalla suunnittelulla voidaan huomioida paremmin lasta ja vahvistaa lapsen näkökulman esille tulemistä. Lapsen mukaan ottamisella suunnitteluun, siitä ketä olisi lapsen näkökulmasta hyvä olla läsnä asiakassuunnitelmanneuvotteluissa, voidaan vahvistaa luottamusta, jota tarvitaan lapsen ja sosiaalityöntekijän välille. Lisäksi sillä voidaan vaikuttaa myönteisesti asiakassuunnitelmanneuvottelun ilmapiiriin.

5.4 Millaisia osallisuuskokemuksia entisillä lastensuojelun asiakkaila on asiakassuunnitelmista?

H1 ja H5 kertoivat kokeneensa, että aikuiset keskustelivat keskenään asiakassuunnitelmanneuvotteluissa eikä lapsen mielipiteillä ollut niinkään väliä. Täten osallisuuden kokemus lapsen kohdalla toteutui heikosti. H1 toi myös esille lapsen epävarmuutta mielipiteen ilmaisussa iän takia ja ajatteli, että epävarmuutta voisi vähentää henkilökohtaisilla tapaamisilla. H1 toi myös esille, että positiiviset asiat helposti unohtuivat asiakassuunnitelmissa. H5 toi myös esille, että kokemukset asiakassuunnitelmista poikkesivat usein toisistaan ja aina ei ollut uusia asioita käsiteltävinä. Raivio & Karjalainen (2013,16) määrittelee osallisuutta riittävän toimeentulon ja hyvinvoinnin, toiminnallisuuden osallisuuden ja yhteisöihin kuulumisen sekä yhteisön jäsenyyden näkökulmasta. Hänen määritelmänsä mukaan, jos jokin osa-alue on vaillinainen, se lisää syrjäytymisriskiä sekä vähentää osallisuutta. Haastateltavien kokemuksia voidaan verrata Raivio & Karjalaisen (2013,16) näkemykseen yhteisöihin kuulumisen ja yhteisön jäsenyyden näkökulmasta siten, että lapsen tulisi kokea olevansa asiakassuunnitelmassa keskiössä ja kokea kuuluvansa läsnäolevaksi tasavertaiseksi asiakassuunnitelmaan osallistujaksi tilanteessa, jossa kuitenkin päätetään hänen asioistaan. Ulkopuolisuuden kokemus heikentää osallisuuden kokemusta ja myös täten lapsen halua kertoa mielipiteistään ja ajatuksistaan asiakassuunnitelmissa. Lasta tulisi kuitenkin myös suojata tiedolta

ja kokemuksilta, joka voi vahingoittaa lapsen psyykkistä kehitystä ja sosiaalityöntekijöiden olisi erittäin tärkeää pohtia alle 12-vuotiaiden lapsiasiakkaiden kohdalla sitä, miten toimitaan tilanteissa, joissa asiakassuunnitelmatilanne saattaa eskaloitua haitalliseksi lapselle. Yksi haastateltavista kertoi, että ymmärsi hänen mielipiteiden olevan merkittävämpiä 12 -ikävuoden jälkeen. Olen itse sitä mieltä, että näin ei kuitenkaan tulisi olla vaan lapselle tulisi syntyä kokemus, että hänen mielipiteillään on merkitystä myös vaikka hän olisi alle 12- vuotias.

5.4.1 Iän merkitys osallisuuden kokemukseen

Haastatteluiden perusteella voin todeta, että iän merkitys osallisuuden kokemukseen on myönteisempi mitä vanhemmasta lapsesta puhutaan. Haastatteluiden perusteella itselleni syntyi myös näkemys siitä, että aikuiset kuulevat lapsen ajatuksia ja mielipiteitä perusteellisemmin ja myös osallistavat lasta paremmin lapsen iän karttuessa. Mutta voidaanko kuitenkaan näin toimia lastensuojelussa ja luottaa vähemmän lapsien kertomaan, jotka ovat nuorempia? H1, H2 ja H5 totesivat iällä olleen merkitystä ja kertoivat kokemustensa asiakassuunnitelmista olleen positiivisempia vanhempana. H4 täsmensi vielä kokemustaan kuuluksi tulemistakin niin, että hänen täytettyään 12 vuotta häntä kuultiin hänen mielestään paremmin. Haastateltavat kokivat, ettei heidän sanojaan uskottu, koska paperilla luki toista ja he yhdistivät myös uskottavuuden omaan ikäänsä. H1 kertoi hänessä tapahtuvista vaikutuksista, kun häneen ei uskottu ja sanoi ”*se jäi vähän niinku päälle*”.

”...ku täytin 12 ni tiesin, et silloin kun täyttää 12 aletaan kuunteleekki lasta siinä konkreettisesti tavallaa. Ja sillo, ku täysin 12 ni mä sanoin, et haluan muuttaa taas sijaisperheeseen ja mä en haluu olla lastenkodissa ni sit se toteutettiin, kuunneltiin ja alettii ettii sijaisperhettä...” H1

Haastateltavien kokemukset osallisuudesta eri ikäisinä vahvistavat Terveystieteen ja hyvinvoinnin laitoksen tietoa siitä, että lasten ja nuorten kuulemisella ja näkemysten huomioimisella voidaan edistää osallisuuden toteutumista mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. (THL,nd). Haastateltavien kokemusten perusteella kuitenkin voidaan todeta, että alle 12 – vuotiaan mielipiteitä ja ajatuksia ei huomioida siinä määrin kuin olisi tarpeen lapsen osallisuuden kokemusten perusteella. Kautta linjan lastensuojelua toteutettaessa

sosiaalityöntekijän tulisi kiinnittää erityistä huomiota lapsen äänen esille tulemiseen ja kuulumiseen. (LastensuojeluL.5§.) Käytännössä se tarkoittaa lapsen mielipiteiden ja toivomusten huomiointia iän ja kehitystason mukaisesti. Mielipiteen selvittämisessä tulee olla hienovarainen ja siitä ei saa aiheutua haittaa tarpeettomasti lapselle tai muutenkaan haittaa lapsen läheisiin ihmissuhteisiin. (LastensuojeluL.20§.) Hallintolain (434/2003, 34§) mukaan kaksitoista vuotta täyttänyt on oikeutettu tilaisuuteen, jossa häntä kuullaan ja ainoastaan lapsen terveyden tai kehityksen vaarantuessa taikka ilmeisen tarpeettomassa tilanteessa mielipiteen selvittäminen voidaan jättää toteuttamatta. Myös oikeus puhevallan käyttöön kaksitoista vuotta täyttäneellä lapsella määritellään lainsäädännössä (LastensuojeluL.21§). Haastateltavien kokemusten perusteella jäin myös pohtimaan sitä, kuinka paljon sijoituksen kesto ja lapsen kokonaistilanteen muuttuminen sijoituksen myötä on saattanut vaikuttaa myönteisyyden kokemukseen eikä pelkästään ikä ole selittävä tekijä myönteisyyden lisääntymiseen, vaikka haastateltavat näin kertoivat. Yksi haastateltavista tosin sanoi, ettei välittänyt seurauksista niin paljoa iän lisääntyessä ja sen vuoksi iän merkitys suhteessa osallisuuden kokemukseen voidaan kuitenkin jossain määrin todeta.

5.4.2 Kokemus pinnallisuudesta ja samojen asioiden toistamisesta asiakassuunnitelmissa

Haastateltavat kokivat asiakassuunnitelmat neuvotteluina, joissa heidän asioitaan usein käsiteltiin pinnallisesti. Tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että asiakassuunnitelman neuvotteluissa lapsella oli kokemus siitä, että asioita ei käsitelty niin syvästi, kuin lapsi olisi toivonut.

Viidestä haastateltavasta kolme mainitsi sanan ”pinnallisuus” kertoessaan kokemuksistaan asiakassuunnitelmiin liittyen. Neljäs haastateltava sanoi kokemuksensa olleen vaihteleva, mutta hänellä oli myös kokemuksia asiakassuunnitelmista, joita voitiin kuvata ”pinnallisina. H2 kuvasi asiakassuunnitelmia sanoen niitä samojen asioiden jankkaamiseksi siitä mikä lapselle on parhainta. Myös H3 toi esille, ettei ollut kokenut asiakassuunnitelmia kovin syvällisinä asioiden läpikäymisenä ja asioita käsiteltiin yleisellä tasolla toistaen niitä vuodesta toiseen samanlaisena. H3 totesi, että asiakassuunnitelmissa istuttiin alas, koska niin piti tehdä. Myös H4 oli kokenut asiakassuunnitelmat pinnallista keskustelua sisältävinä

neuvotteluina, mutta sanoi, että pystyi kuitenkin puhumaan niissä asioitaan jollain tasolla. H5:n kertoi kuitenkin myös asiakassuunnitelmien sisältäneen hänelle kohdistuvia yksityiskohtaisempaa selvittämistä, varmistamista, että hän ymmärsi ja hän oli kuulolla asiakassuunnitelman neuvottelun aikana. H5 sanoo, että toisinaan asiat käytiin asiakassuunnitelmissa läpi nopeastikin, mutta se riippui sosiaalityöntekijästä. H5 sanoi myös, että koki asiakassuunnitelmissa käsiteltyjen asioiden olleen samoja, mutta huomaavansa eroa asioista, joita käsiteltiin sijoituksen alussa ja loppuvaiheessa. H2:n kokemus jälkihuoltoon liittyvistä asiakassuunnitelmista oli positiivinen. H2 kertoi myös kokeneensa sosiaalityöntekijän ”tuomariksi”, joka tuli antamaan päätöksensä seuraavasta vuodesta.

5.4.3 Kokemus asiakassuunnitelmissa vallinneen ilmapiirin vaikutuksista lapsen osallisuuskokemuksiin

Haastateltavien kokemukset asiakassuunnitelmissa vallinneesta ilmapiiristä olivat vaihtelevia. Pääasiassa haastateltavat kertoivat yhtäläisesti kokeneensa asiakassuunnitelman neuvottelut ahdistavina ja raskaina kokemuksina, joissa oli vallinnut sulkeutunut ilmapiiri. Pääasiallisesti haastateltavat olivat kokeneet tunteiden, ajatusten ja mielipiteiden kertomisen vaikeana, koska paikalla oli useita aikuisia. Myös fyysisellä paikalla saattoi olla merkitystä lapsen kokemaan ilmapiiriin ja sen myötä osallisuuskokemukseen. Ahdistuksen syiksi haastateltavat nimesivät biologisen tai sijaisvanhemman käytöksestä tulevat seuraukset, odotukset vanhempia kohtaan (vanhemman läsnäolo ja peruuntumiset) ja muu pelko siitä millaisia seurauksia osallistumisesta asiakassuunnitelmakeskusteluun syntyisi. Myönteistä ilmapiiriä lisäsi haastateltavien mielestä tavoitteiden saavuttaminen, tavoitteista ääneen puhuminen ja tunne eteenpäin menemisestä. H4 muisti leikkineensä asiakassuunnitelmien aikana pienempänä lapsena leluilla, saaneensa leikkiä tilassa vapaasti ja kokenut olonsa vapautuneemmaksi. Siten muistikuvat olivat myös jääneet kyseisistä asiakassuunnitelmista positiivisiksi.

H2 muisti hyvin asiakassuunnitelmia, joissa pöydät olivat lentäneet ja sanoi sen olleen hänen käytöksestä ja asenteesta johtuvaa. H3 oli kokenut asiakassuunnitelmat itselleen raskaina tilanteina, joissa hän usein itki ja raivosi. H2 oli kokenut ahdistavaksi sen, että asioita piti puhua, vaikei mielen päällä silloin ollutkaan erityisiä asioita. H4:n kuva

asiakassuunnitelmaneuvoitteluiden olleen ahdistavia kokemuksia. Ahdistuksen tunne oli hänen kertomansa mukaan seurausta siitä, että haastateltavan äiti saapui usein humalassa paikalle:

”Äiti tuli aika usein sinne humalassa mun isäpuolen kanssa ja kun mä pelkäsin mun isäpuolta ihan hirveästi pienenä ni saatoin mennä ihan paniikkiin ja jouduin näkee mun äitiä humalassa. Ois pitäny ehkä jotenki äiti puhalluttaa jos-sain syrjemmällä ku mun naaman eessä... ” H4.

Ahdistusta ja erilaisia tunteita asiakassuunnitelmissa herätti myös biologiseen vanhempaan liittyvät lapsen odotukset sekä pettymykset:

”Tosi surulliseks mä tuln, ku ootin, et nään taas äitiä ja näin taas, et äiti heitettiin pihalle ja siitä tuli kauheen pahamieli ja sen jälkeen piti alottaa se palaveri ilman äitiä”. H4.

H1 kertoi kokevansa, ettei lapsi voi avautua asioistaan, jos tunnelma asiakassuunnitelmassa on kireä ja toivoi ilmapiiriä avoimemmaksi. H1 sanoi kireän tunnelman tuovan pelon tunteita ja sanoitti pienenkin negatiivisuuden siemenen ikään kuin räjähtävän nuoren päässä. H3 sanoi myös, että ilmapiiri ja vuorovaikutus lastensuojelun toimenpiteissä olivat syitä siihen, minkä vuoksi tilanne saattoi ikään kuin räjähtää omassa käytöksessä. H3 toi esille ilmapiiriin vaikuttavana tekijänä sosiaalityöntekijän toiminnan ja vuorovaikutuksen neuvotteiluissa ja muissa tilanteissa. H3 kertoo myös myönteisiä kokemuksiaan:

”Mut onhan niit hyviä neuvotteluit ollu ihan hirveesti, et on puhuttu oikeesti onnistumisista ja siitä ku on menny eteenpäin ja tuotu sitä ajatusta siitä, et täs on oikeesti nyt päästy siihen pisteeseen, et on koko ajan suunta ylöspäin, ettei oo koko ajan vaan sitä negatiivista paskaa tuotu esille”. H3.

H4 kertoo ilmapiirin asiakassuunnitelmassa olleen myönteinen, mutta toisessa tilanteessa kuvannut oloansa silti ahdistuneeksi. H4 kertoo myös paikan vaikuttaneen kokemukseen ja kuvaa ilmapiiriä myönteisemmäksi sosiaalitoimistossa kuin sijoituspaikassa. Hän toteaa, että pienempänä lapsena sosiaalitoimistossa sai leikkiä neuvottelun aikana ja olla vapaammin, eikä hänen tarvinnut istua pöydässä.

H5 kertoi, että asiakassuunnitelmissa hänellä oli mahdollisuus näyttää myönteisiä tunteita, mutta koki, ettei ikävimpiä tunteita ollut lupaa näyttää. Sen hän kertoi johtuvan sijoituspaikan työntekijöiden suhtautumisesta häneen. H5 kertoi myös, että asiakassuunnitelmissa häntä rohkaistiin erityisesti kouluasioissa. H1 kertoi myös kokeneensa, että asiakassuunnitelmissa huomio kiinnittyi herkästi negatiivisiin asioihin ja toisaalta, jos suhde sosiaalityöntekijän ja lapsen välillä oli vahva suhde, käsiteltävät asiat tulivat enemmän

totuudenmukaisemmiksi lapsen näkökulmasta. H5 kuvasi asiakassuunnitelmaneuvoitteluita myös tylsiksi kokemuksiksi. Jokainen haastateltava kertoi asiakassuunnitelmissa kokemaan osallisuudesta tunteiden kautta ja siten myös Fjöltin (2000) näkemys osallisuuden kokemuksesta on yhtäläinen haastateltavien kokemuksiin. Haastateltavat kertoivat haastateluissa kokemuksista, joihin yhdistyi myös asiakkaan vahva tunnekokemus. Fjöltin (2000, 20) mukaan lapsen ja nuoren kohdalla tunnetasolla koettu osallisuus on merkityksellistä ja täten tunnekokemuksen kautta lapselle tulee kokemus siitä, että hän on ollut vaikuttamassa asioiden toteutumiseen ja kulkuun. Hän nostaa myös esille sen, että tunnekokemus ei edellytä lapsen läsnäoloa tilanteessa vaan lapsi on ”osallistettu” antamalla kokemus siitä, että häntä on kuunneltu ja hänen näkemyksensä otetaan vakavasti. Siten myös osattomuutta voidaan lisätä ja jättää lapsi myös huomioimatta. (emt.175.)

5.4.4 Sijoituspaikan työntekijöiden vaikutukset ilmapiiriin ja osallisuuden kokemukseen asiakassuunnitelmissa

Haastateltavista H1, H2 ja H3 olivat yhtä mieltä siitä, että sijoituspaikan työntekijöiden toiminnalla oli suuri vaikutus asiakassuunnitelmassa vallinneeseen ilmapiiriin. H1 Kertoi hänen kuvansa asiakassuunnitelmasta olevan negatiivisia ja hän totesi sijoituspaikalla olleen vaikutusta siihen, olivatko ne olleet negatiivisia vai positiivisia kokemuksia. Myös H2 toi esille sijoituspaikan ilmapiirin ja hengen vaikuttaneen siihen, syntyikö asiakassuunnitelmaneuvoittelusta myönteinen vai kielteinen kokemus. Hän perusteli myös näkemystään sanoen ilmapiirin luomisen olevan niiden käsissä, jotka viettävät paljon aikaa nuoren kanssa. H5 kertoi myös kokemuksistaan, jossa oli kokenut sijoituspaikan työntekijöiden vähätellen (käytti sanaa dissaaminen) hänen mielipiteitään sekä nauraneen niille.

5.5 Lapsen mielipiteiden huomiointi ja seuraukset

Haastatteluiden perusteella voidaan todeta, että lastensuojelun asiakaslapsen on vaikea kertoa mielipiteitään ja ajatuksia asiakassuunnitelmaneeuvotteluissa useiden aikuisten läsnäolon vuoksi sekä mielipiteiden ja ajatusten ääneen sanomisesta syntyvien lapsen kohdistuvien negatiivisten seurausten takia. Lapsen mielipiteiden ja ajatusten keinoin toteutuvaa osallisuutta voidaan tutkimustulosten perusteella vahvistaa lapsen henkilökohtaisin tapaamisin sekä pysähtymällä lapsen kertoman äärelle kiireettömästi. Jokainen haastateltava kertoi siitä, että asiakassuunnitelmaneeuvotteluissa muiden aikuisten läsnäolo vaikutti heidän mielipiteiden ilmaisuun ja ajatusten kertomiseen heikentävästi. H5 oli myös sitä mieltä, että lapsen mielipiteisiin ei myöskään uskottu samalla tavalla kuin aikuisten kertomaan. Muiden aikuisten läsnäolo aiheutti haastateltavissa pelon seurauksista ja halun myös välttää asioiden puhumisesta syntyviä seurauksia sijoituspaikassa tai vanhempien toimesta. H5 ja H1 kertoivat mielipiteiden ja ajatusten kertomisen kautta toteutuvan osallisuuden aiheuttaneen erilaista kohtelua, jonka he olivat kokeneet rangaistuksena siitä, että olivat sanoneet asioita asiakassuunnitelmissa. Haastateltavat kertoivat, että omien mielipiteiden kertomista edistävät parhaiten sosiaalityöntekijän pysähtyminen asian äärelle sekä lapsen ja sosiaalityöntekijän henkilökohtaiset tapaamiset. Myös huostaanottopäätöksen voimaan astuminen lisäsi lapsen rohkeutta osallisuuteen asiakassuunnitelmissa. Haastateltavat toivat esille myös tärkeänä osallisuutta lisäävänä tekijänä sen, että kokivat sosiaalityöntekijän tarttuvan lapsen mielipiteisiin ja ajatuksiin sekä niihin vastaamisen. Kolme haastateltavista H2, H4 ja H5 toivat yhtenäisesti myös näkemystään siitä, että lapsi viestittää asiakassuunnitelmaneeuvotteluissa vahvasti mielipiteitään elekielellä. Haastatteluissa tuli myös esille tukihenkilön tai ystävän läsnäolon myönteiset vaikutukset ilmapiiriin niin, että lapsen kokemus oli ollut asiakassuunnitelmasta myönteisempi. Haastateltavat yhdistivät myös luottamuksen olevan tärkeää lapsen ja aikuisen välillä, jotta mielipiteiden ja ajatusten ilmaiseminen olisi mahdollista.

H5 kertoi, että hän koki joskus asiakassuunnitelmaneeuvottelussa, ettei häntä otettu tosissaan ja kuvasi tilanteessa aikuisten nauraneen hänelle. Hän myös sanoi, että *”yleensä ne sillee katto...”* H5.

H5 kertoi myös, että sosiaalityöntekijälle oli vaikea puhua, jos muita kuten äiti tai isä oli paikalla ja sen takia ei halunnut kertoa asioitaan. Hän kertoi myös varovansa seurauksia vanhemmiltaan asiakassuunnitelmien jälkeen. H1 kertoi esimerkiksi, että perhe suuttui

joskus hänelle, jos kerroin asiakassuunnitelmassa asioita. Hän myös pohti asiaa ja yhdisti sen syntyneisiin mielikuviinsa, jotka olivat negatiivisia lastensuojelua kohtaan. H4 vuorostaan kertoi, että ei halunnut kertoa mielipiteitään ja ajatuksiaan sijaisäidin tai äidin läsnä ollessa. H2 kertoi aina mielistelleen laitoksen olosuhteita asiakassuunnitelmissa sijoituspaikan ohjaajien läsnä ollessa ja pyrki myös tietoisesti välttämään seurauksia pidättämällä tietoja itsellään. H2 kertoi myös, että ei tuonut paljoakaan ajatuksiaan esille muuten kuin kiu-kun kautta, jos jokin asia meni asiakassuunnitelmissa väärin hänen mielestään.

H3 kertoi kokemuksen kuulluksi tulemisesta:

”...ne anto mun kertoa mielipiteeni ja sitten kävi sen mun kanssa läpi, et miksi tää ei nyt oo sitten se juttu tällä hetkellä. Ja ne sai mut ymmärtämään ne asiat. Vaik ei siin tilantees tuntunu siltä, mut jälkeensä se oli ihan helvetin hyvä, et ne ei tehny sitä. Mä sain sanoo mun mielipiteen ja näkemyksen ja sain nähdä sen, et se eii se mun juttu. Mä oon nyt tässä vaiheessa ja mä oon hyvässä kunnossa ja mä oon lukiossa, oon menestynyt ja mulla on kaikki ihan hyvin...”
H.3.

H1 ja H3 kertoivat myös, että huostaanottopäätöksen jälkeen hänessä vahvistui tunne kuulluksi tulemisesta ja rohkeuden lisääntymisestä siihen, että uskalsi puhua asiakassuunnitelmaneuvoittelussa. H3 kertoi myös sosiaalityöntekijän ottaneen hänen asiansa vakavissaan asiakassuunnitelmissa ja muisteli erityisesti tilannetta, jossa oli halunnut muuttaa sijoituspaikasta takaisin kotiin. Hänellä oli myös myönteinen kokemus kuulluksi tulemisesta kotilomiin liittyen:

” Muistan kun mä sanoin yhdessä asiakassuunnitelmaneuvoittelussa sitä, että voisinks mä alkaa oleen niinku kotilomilla edelleen joka toinen viikko, mut vaik torstaista sunnuntaihin tai torstaista maanantaihin tai perjantaist maanantaihin sellasii niinku pätkii ja mä muistan, että se lähti musta se ajatus ja mä sain olla... mutta kuitenkin, et tommissa asiois mua on kuultu kyl siinä vaiheessa kun mä oon ite tuonu ne esille ja tilanne on yhdessä arvioitu...” H3.

H3 kertoi myös, että toi mielipiteitä ja asioita esille enemmän olemuksellaan ja viestitti lähinnä sitä, ettei asioihin voi kuitenkaan vaikuttaa enempää ja ne olivat hänen puolestaan päätettyjä. H3 muistaa myös, että hänen asiakassuunnitelmassa kertomansa perusteella vanhemmat yrittivät vaikuttaa hänen kaveriverkostoihinsa ja hän koki asian negatiivisena. H4 toi eniten esille sitä, ettei hänen mielipidettään huomioitu asiakassuunnitelmaneuvoittelussa läsnäolijoiden suhteen. Hän olisi toivonut mummon läsnäoloa, koska isovanhempi oli

hänelle erittäin läheinen ja tiesi hänen asioistaan. Toinen vaikuttava seikka oli se, ettei hänen äitinsä useinkaan kyennyt oman tilanteensa vuoksi osallistumaan asiakassuunnitelmiin. H4 oli selkeästi harmistunut asiasta. H4 kertoi myös, että asiakassuunnitelmissa sijaishuollon muutokseen liittyen koki, että sosiaalityöntekijä yritti houkutella häntä muuttamaan toiseen sijaispaikkaan, vaikkei se ollut hänen tahtonsa. H4 kuitenkin sanoi, että hänen on ollut helppoa puhua omista asioistaan erilaisissa tilanteissa kuten myös asiakassuunnitelmaneuvotte- luissa.

H5 toi esille, että eniten häntä harmitti se, että hänen toiveensa kysyttiin sijoituspaikassa ennen asiakassuunnitelmaa, mistä hän haluaisi puhua, mutta asia kuitenkin ikään kuin unoh- dettiin tilanteessa tai hänen asiansa jäi käsittelemättä ja sivuutettiin. H5 kertoi myös, että jonkin verran varoi kertomasta asioita, koska ennakoi kertomansa jälkeen mahdollista eri- laista kohtelua sijoituspaikassa. Iän myötä hän ei enää kuitenkaan välittänyt seuraamuksista. H5 sanoi myös, että kokemukset ajatuksien ja mielipiteiden sanomisesta ääneen ovat olleet hyvin erilaisia myös seuraamuksia ajatellen. Lisäksi hän koki, että sijaispaikan ohjaajat saat- toivat muuttaa hänen puhettaan asiakassuunnitelmassa erilaiseksi ja kertoa sen hänen mieli- piteenään ikään kuin korjaten. Luottamus oli kuitenkin se asia, joka vaikutti siihen mitä kan- natti sanoa ääneen ja mitä ei.

H5 sanoi myös, että häntä kohtaa toimintatapa oli se, että kehoitettiin kertomaan mielipitei- tään ja ajatuksia ”sitten sossulle”. H5 koki myös, että hänen mielipiteitään toisinaan ei huo- mioitu todellisesti vaan asiakassuunnitelmissa saneltiin enemmänkin, että hänen tulisi tehdä tietyllä tapaa.

Osallisuus määrittyy myös portaittain ja askeleittain. Siten kuvaamalla yksilön mahdollisuu- det vaikuttaa omaan prosessiin lisääntyvät portaita tai askeleita eteenpäin kulkemalla. Yksi- löllä tulee olla mahdollisuus vaikuttaa omaan prosessiinsa, osallistua sekä, kieltäytyä. Yksi- lölle taataan tiedonsaantimahdollisuus, omien ajatusten ja mielipiteiden ilmaisumahdolli- suus sekä itsenäisten päätösten tekumahdollisuus. (THL, nd.)

5.6 Lapsen ja sosiaalityöntekijän välisen suhteen vaikutukset osallisuuskokemukseen asiakassuunnitelmissa

Jokainen haastateltava toi esille, että omalla tai sosiaalityöntekijän asenteella oli vaikutuksia lapsen osallisuuskokemukseen mielipiteiden ja ajatusten ääneen sanomisessa. Myös kolme haastateltavista H1, H2 ja H3 olivat sitä mieltä, että sosiaalityöntekijän ja lapsen suhde oli erittäin tärkeä ja vaikutti asiakassuunnitelmassa toteutuvaan osallisuuteen. H3 toi myös esille, että sosiaalityöntekijän pitäisi käydä ensin omat tunteensa läpi, jos ne ovat lapsen kohdistuvia negatiivisia tunteita. H3 kertoi sosiaalityöntekijän tunteiden vaikuttaneen hänen suhtautumiseen. H1 ja H2 kertoivat molemmat, että omalla asenteella oli vaikutuksia siihen, oliko kokemus asiakassuunnitelmista positiivinen, välinpitämätön tai kiinnostava. Hän sanoi, että myös iällä on ollut vaikutusta omaan asenteeseen. H2 kertoi myös, että osoitti mielipiteitään usein asiakassuunnitelmissa kielteisillä reaktioilla asioihin, joita käsiteltiin ja oma käytös sisälsi huutoa, riehumista ja muutakin ikävää käyttäytymistä. Hän sanoi kuitenkin, että sosiaalityöntekijä kykeni tilanteessa silti tekemään parhaita päätöksiä hänen etunsa mukaisesti jälkeenpäin ajatellen. H2 koki saaneensa sosiaalityöntekijältä anteeksi ikävän käytöksen ja nyt ymmärtää kuinka tärkeää lapsen ja sosiaalityöntekijän välinen suhde on. H3 puolestaan koki oman negatiivisen suhtautumisensa vaikuttaneen siihen, että suhdetta sosiaalityöntekijään ei syntynyt ja sosiaalityöntekijä ei keskustellut hänen kanssaan syvämmässä. H3 oli sitä mieltä, että oman käytöksen ja vastaanottokyvyn vaikutukset osallisuuden asiakassuunnitelmissa olivat vahvoja. Jos sosiaalityöntekijä suhtautui tilanteeseen negatiivisesti ei hän myöskään halunnut puhua omia asioitaan ja hyvällä suhteella työntekijään oli merkittävä vaikutus. H3 perusteli asiaa sillä, että jos työntekijä suhtautui lapseen negatiivisesti se ikään kuin tarttui ja vaikutti myös lapsen itsetuntoon ja minäkuvaan kielteisesti. H5 kertoi myös, että oli asiakassuunnitelmassa ymmärtänyt ensin toisen työntekijän kohdalla, että voisi vaikuttaa tukitoimena myönnettävään tukihenkilöön ja hänen mielipidettään oltaisiin kuultu myös huomioiden tukihenkilön ja hänen henkilökemiat. Hän kertoi kuitenkin, että kieltäytyi tukitoimesta sen takia, että henkilökemiat eivät osuneet yhteen ja siten ei ottanut haluamaansa tukea vastaan. H1 koki myös, että jos sosiaalityöntekijä kertoi itsestään jotakin, myös hänen oli helpompi kertoa omia asioitaan sosiaalityöntekijälle.

Anis (2008, 95) toteaa johtopäätöksissään sosiaalityö- ja maahanmuuttajat. Lastensuojelun ammattilaisten ja asiakkaiden vuorovaikutus ja tulkinnat -väitöskirjassaan, että kontrolli lasten ja nuorten osallisuuteen muodostuu ammattilaisten ja vanhempien toimesta. Myös tilanne- ja tapauskohtaisuus ovat asioita, jotka tuovat vaihtelua lasten osallisuuteen sekä osallistumiseen. Käytänteissä lapsi näyttäytyy hiljaisena puheissaan vastaten lyhyesti aikuisten esittämiin kysymyksiin. Lapsen kannalta on tärkeää, että lapsi osallistuu puheeseen ja siten tiedon esille tuleminen toteutuu ja tärkeä kokemuspuhe tulee esille. Lapsen puhetta voidaan kuitenkin vahvistaa esimerkiksi suorilla lapselle esitetyillä kysymyksillä, asioiden muotoilu konkreettisemmaksi lapselle, lapsen vahvistaminen ja tarkentaminen omissa tulkinnoissa sekä erilaisten kommunikointia lisäävien apuvälineiden käyttäminen keskusteluissa. (emt.2008, 95.)

Haastatteluiden perusteella sosiaalityöntekijän ja lapsiasiakkaan välisellä suhteella ja ”henkilökemioilla” on suuri merkitystä. Lastensuojelun työntekijän kielteinen suhtautuminen voi heijastua nuorten kokemusten perusteella lapsen itsetuntoon ja minäkuvaan tai sillä voi olla vaikutuksia lastensuojelun tukitoimien vastaanottokykyyn. Kyseisten kokemusten perusteella on vakavasti pohdittava myös sitä, että lapsen mielipide huomioidaan ja tilanteessa, jossa suhde ei ole toimiva tai täytä toimivalle suhteelle asetettuja edellytyksiä, voidaan tarvittaessa vaihtaa lapsen kanssa työskenteleviä lastensuojelun työntekijöitä tukitoimien vaikuttavuuden perusteella. Pahimmassa tapauksessa lapsen ja työntekijän suhteen toimimattomuus heikentää lapsen hyvinvointia lastensuojelun asiakkuuden aikana eikä lastensuojelun asiakassuunnitelmassa nimettyjä lapsen hyvinvointiin tähtääviä tavoitteita saavuteta. Lisäksi myytti sosiaalityöntekijästä, joka pysyttelee etäisessä suhteessa lastensuojelun asiakaslapsen sekä asiakkaisiin tulisi murtaa ja löytää uudenlaiseen ajatteluun pohjautuva luottamuksellinen sekä lämmin suhde lapsen ja sosiaalityöntekijän välille. Täten myös lapsen osallisuuskokemuksia voidaan vahvistaa.

5.7 Millä keinoilla lapsen osallisuutta voidaan vahvistaa asiakassuunnitelmissa?

H3 kiteytti lapsen osallisuuteen liittyvän tärkeän asian, joka tulee myös vahvasti esille laisäädännössä. H3 totesi, että lapsen osallisuudesta tulee mieleen ensimmäisenä se, että lasta kuullaan päätöksenteossa, jotka liittyvät lapseen.

”Osallisuus on mun mielestä sitä, et lasta kuullaan niinku häntä koskevissa asioissa ja pyritään ja pitää olla aina lapsen mielipide ja mahdollistaa sen osallisuus näihin päätöksiin mitä joudutaan vaik sit tekemään hänest jos hän ei välttämättä tahdo. Jotenki se, että osallistaa sen niin, että hän ymmärtäisi sen, että se on hänelle parhaaksi tai sellast, et ottaa aina hänet siihen osalliseksi koko kuvioon, ettei jätä sitä silleen, et sun vaan sijoitetaan ja sä jätät sinne”. H3

Haastateltavista H1, H2 ja H4 olivat sitä mieltä, että lapsen osallisuus ja mielipiteiden sekä ajatusten kuuleminen toteutuu parhaiten sosiaalityöntekijän ja lapsen henkilökohtaisissa tapaamisissa. Lisäksi asiakassuunnitelmien painopiste tulisi viedä enemmän lapsen kanssa toteutuvaan keskusteluun. H1 kertoi myös, että lapseen liittyviä hyviä asioita pitää sanoa ääneen, kiinnittää huomiota siihen, miten työskentelee lapsen kanssa ja jos yhdellä sosiaalityöntekijällä on liikaa lapsia vastuullaan ei voida muistaa kaikkien asioita. H1 sanoi keinoksi asiakasmäärien rajaamisen. H1, H2 ja H4 sanoivat keinoksi henkilökohtaisten tapaamisten lisäämisen sosiaalityöntekijän ja lapsen välille. H1 kertoi myös, että lapsen kuulluksi tulemista ja mielipiteiden ilmaisua voisi edistää lapsen mielipiteiden kirjoittamisella ylös ennen asiakassuunnitelmaa. H1 koki myös, että aikuisen sanomana uskottavuuden kokemus ja lapsen mielipiteiden kuuleminen lisääntyi. H1 korosti myös sitä, että asiakassuunnitelmissa pääpaino tulisi olla lapsen kanssa keskustelussa ja vähentää sitä, että aikuiset keskustelevat keskenään. Myös H4 toi esille, että asiakassuunnitelmat voisi pitää esimerkiksi kahviloissa tai jätskillä, koska ne olivat pinnallisia ja asioita ei käsitelty syvällisesti.

5.7.1 Myönteisen ilmapiirin luominen lapsen osallisuutta vahvistavana keinona

Tutkimuksen perusteella lapsen osallisuuskokemukseen asiakassuunnitelmaneuvotteluissa vaikutti tilanteessa vallinnut ilmapiiri ja lapsen osallisuus vahvistui erityisesti myönteisessä ilmapiirissä.

Ilmapiirin luominen myönteiseksi lisäisi H1 ja H2 mukaan lapsen rentoutta puhua ajatuksiin ääneen. H3 ja H4 toivat myös esille, että aikuisten usko lapseen tavoitteiden toteuttajana lisäsi lapsen osallisuutta asiakassuunnitelmissa. Myös lapsen toivomien henkilöiden läsnäolo asiakassuunnitelmaneuvottelussa lisäsi lapsen kokemusta osallisuudesta sekä vaikuttaisi myönteisesti ilmapiiriin. Yhtenä keinona osallisuuden lisäämiseen haastateltavat sanoivat myös sijoituksen syiden selkeyttämisen ja käsittelemisen lapsen kanssa. Lapsen osallisuutta mielipiteiden ja ajatusten esille tuojana voitaisiin myös haastateltavien kokemusten kautta lisätä järjestelmällisemmällä asiakassuunnitelmarungolla, jossa lapsen mielipidettä kysyttäisiin systemaattisesti asiakassuunnitelmaneuvottelussa.

H2 toi esille myönteisten asioiden kuten lapsen arvostamisen vaikutukset, jotka lisäsivät hyviä asioita lapsen elämässä sekä hänen ympäristössään. H1 kertoi myös, että hyvän ilmapiirin luominen neuvottelussa vaikuttaa lapsen avoimuuteen puhua. H1 ajatteli, että lapseen liittyvä puhe ei saa olla syyttelyä ja sosiaalityöntekijän tulisi tutustua lapseen ja lapsen olisi hyvä oppia tuntemaan myös oma sosiaalityöntekijä esimerkiksi tapaamisoin toimiston ulkopuolella tekemällä yhdessä jotakin lapsen kanssa. H4 toi myös osallisuuden lisäämiseksi keinona yhteydenpidon lapseen asiakassuunnitelmia ennen sekä jälkeen. H4 halusi lisää rentoutta niihin. H1 mukaan vaikutukset näkyvät kunnioituksen ja luottamuksen kehittämisessä sosiaalityöntekijän ja lapsen välillä. H1 mukaan positiivinen ilmapiiri lisäsi halua puhua ja helpottui. H1 sanoi myös, että joskus lapsi kaipaa rauhoittelua ja lapselle voi konkreettisesti sanoa, että ei ole mitään hätää. H1 toi esille myös aikuisten puheen sävyssä tärkeinä asioina rauhallisuutta, hyvään sävyyn asioista puhumista. H1 sanoi myös, että lapsille kannattaisi tarjota karkkia, koska se tepsii aina. H1 toi esille myös sen, että asioiden tärkeysjärjestys on merkittävää ja ensin tulisi puhua positiivisia asioita ja vasta sen jälkeen siirtyä

vaikeimpiin asioihin. H1 kertoi myös, että työntekijän tulisi kyetä asettumaan nuoren näkökulmasta tarkastelemaan asioita.

H3 toi esille myös, että asiakassuunnitelmassa olevien aikuisten usko nuoren tulevaisuuteen sekä kannustaminen lisäsivät osallisuutta. H3 kertoi, että positiivisuudesta sai voimaa, kun oma tilanne alkoi parantumaan ja se vaikutti myös lapsena hänen vastaanottokykyynsä.

5.7.2 Osallisuuden kokemuksen vahvistaminen lapsen ymmärrystä lisäämällä

”...mä en tiedä miten perhetyö on meidän perheeseen tullut. Siit mul ei oo mitään hajua. Se vaan tupsahti jostain. Se oli nimittäin ihan silloin kun mä olin kymmenen tai yhdeksän...” H3.

Tutkimustulosten perusteella lapsen ymmärryksen lisääminen asiakassuunnitelmassa käsiteltävistä asioista on yksi keino lapsen osallisuuden vahvistamiseksi. Haastateltavista H1, H2, H3 ja H5 totesivat lapsen ymmärryksen lisäämisen olevan tärkeä keino osallisuuden lisäämiseksi asiakassuunnitelmissa. Ymmärryksen lisääminen voisi olla myös keino lapsen ongelmien vähentymiseen. Työskentelyprosessin kehittäminen mahdollistaisi myös lapsen osallisuuden vahvistumisen asiakassuunnitelmaneuvoittelussa. Asiakassuunnitelmassa tärkeäksi asiaksi haastateltavien kokemusten perusteella nousi näkemys siitä, että asiakassuunnitelma ei ole vain yksittäinen neuvottelu vaan se tulisi nähdä laajempaan kokonaisuuteen, jossa olisi lapsen kanssa toteutuvia etukäteisvalmisteluja sekä myös lapsen kanssa toteutuvaa systemaattista seuranta-asiakassuunnitelmaneuvoittelun jälkeen. Ennen asiakassuunnitelmaa ja sen jälkeen toteutuvan työskentelyn keinoin voitaisiin lisätä lapsen ymmärtämistä asioita, joita asiakassuunnitelmassa käsitellään ja asioiden ymmärtämistä, jotka liittyvät lapsen lastensuojelun asiakkuuteen.

H1 ja H2 olivat sitä mieltä, että lapsen ymmärrystä pitäisi lisätä siitä mistä puhutaan ja mitä tapahtuu, jotta lapsen rooli ei jäisi kaukaiseksi asiakassuunnitelmissa.

H1 ja H2 kertoivat, että lasta tulisi enemmän valmistella ennen asiakassuunnitelmaa:

”... mun mielestä sellaseen vois auttaa valmistautumaan siellä palaverin ulkopuolella eikä siellä. Palaverissa se on aika vaikeeta paikan päällä”: H2.

H2 täsmensi vielä kertomaansa tuoden esille kokemuksensa siitä, että hänen kohdallaan asioiden selittämiseen käytettiin vähän aikaa ja sanoi selittämisen kuitenkin lisäävän nuoren ymmärtämistä siitä mitä ympärillä tapahtuu. Sen myötä myös ongelmia aiheutuisi nuoren kohdalla vähemmän. Hän myös totesi, että lapsella, jolla on useita laitossijoituksia taustalla, on luultavasti vähemmän työkaluja ymmärtää tilannetta ja sen vuoksi lapsen kanssa pitäisi enemmän työskennellä ja suunnitella lasta koskevia asioita. H2 totesi myös asioiden suoraan puhumisen olevan merkityksellistä ja kokemuksen siitä, että nuoren pitää olla mukana siinä mitä tapahtuu.

”...ne niinku anto mun kertoa mielipiteeni ja sitten kävi sen mun kanssa läpi, et miks tää ei nyt sitten oo se juttu tällä hetkellä. Ja ne sai mut ymmärtämään ne asiat. Jälkeenpäin se oli ihan helvetin hyvä, et ne ei tehny sitä. Mä sain sanoo mun mielipiteen ja näkemyksen ja sain nähdä sen et se ei oo se mun juttu...” H3.

Samaa asiaa kertoi siis myös H3, joka sanoi, että lapsen olisi hyvä olla paremmin perillä omista asioista ja tiedostaa oman sijoituksensa tarkoitus sekä selkiytettäisiin sijoituksen syitä. H3 sanoi myös tärkeäksi asiaksi lapsen ymmärryksen lisäämisen ja lapsen valmisteleminen asiakassuunnitelmaan sekä lastensuojelun toimenpiteisiin. H3 sanoi, että sosiaalityöntekijällä tulisi olla osaamista kohdata lapsi, koska se on tärkeää lapsen näkökulmasta. H5 kertoi lapsen ymmärryksen lisäämisen keinoksi lapselta varmistamisen siitä, että hän on ymmärtänyt käsiteltävät asiat. Lisäksi myös asiakassuunnitelman jälkeen toteutuva seuranta nähtiin tärkeänä lapsen osallisuutta lisäävänä tekijänä.

*”...olis ollu kiva, et mä olisin tiennyt, et mis täs mennään, koska meidän äitikkään ei tiennyt...”*H3.

H5 toi esille, että lapsi saisi toivoa tiettyjä henkilöitä mukaan asiakassuunnitelmaan ja neuvottelu toteutuisi järjestelmällisesti myös puheenvuoroja antaen. H5 sanoi, että lapsen mielipiteiden kysyminen on erittäin tärkeää, vaikka lapsi ei sanoisikaan sitä ja siten annetaan mahdollisuus lapselle, vaikkei sitä käytettäisikään.

5.7.3 Vanhempien asioiden käsittely lasta suojaen

Tutkimuksen perusteella edelleenkin lapsen suojaaminen häntä itseään vahingoittavilta asioilta ei toteudu riittävässä määrin lastensuojelun asiakassuunnitelman neuvotteluissa. Haastateltavat kertoivat, kuinka heidän asioidensa käsittely olisi pitänyt tapahtua sensitiivisemmin. Yksi haastateltavista kertoi, että olisi toivonut, ettei olisi kuullut vanhempien ongelmista siinä määrin, kuin todellisuudessa kuuli. Yksi haastateltavista olisi myös toivonut, ettei olisi nähnyt äitinsä puhalluttamista ennen asiakassuunnitelman neuvottelua ja siitä syntyviä ikäviä seurauksia lapsen ja vanhemman kohdalle. Sosiaalityöntekijöiden tulisi pysähtyä erityisesti pohtimaan sitä, miten lasta voidaan suojata esimerkiksi tilanteissa, joissa lapsen biologinen vanhempi saattaisi saapua asiakassuunnitelman neuvotteluun päihtyneenä tai kuinka suojataan lasta pettymykseltä, kun vanhemman saapuessa paikalle, ei biologinen vanhempi esimerkiksi voikaan osallistua neuvotteluun päihtymyksensä vuoksi. H3 toi esille, että lapsen osallisuutta voitaisiin vahvistaa niin, että vanhempien ongelmista keskusteltaessa lapsen ei tarvitse olla paikalla ja lapsen ei tarvitse kuulla kaikkea.

5.7.4 Asiakassuunnitelman lähettäminen

Tutkimuksen perusteella lapsen osallisuutta voitaisiin vahvistaa myös dokumentoinnin keinoin lähettämällä asiakassuunnitelmat lapselle neuvotteluiden jälkeen. Kaksi haastateltavista toi esille asiakassuunnitelman neuvotteluun liittyvän dokumentoinnin ja sen merkityksen osallisuuskokemukseen liittyen. H1 ja H4 toivat esille, että he olisivat halunneet saada asiakassuunnitelman paperilla itselleen, mutta dokumentteja ei lähetetty heille, vaikka muistavat, että asiakassuunnitelmissa asiat dokumentoitiin kirjaten. Timonen-Kallion (2010,6) näkemys lastensuojelun dokumentoinnista, menetelmistä ja käytänteiden kehittämisestä on yhtenäinen haastateltavien kokemusten kanssa. Selkeästi myös dokumentoinnissa toteutuvat puutteet haastateltavien kokemusten perusteella ovat vaillinaisia. Lapsen osallisuutta voitaisiin lisätä asiakassuunnitelmien systemaattisella luovuttamisella lapselle. Dokumentointiin liittyen yksi haastateltavista H1 oli harmistunut sosiaalityöntekijälle siitä, ettei hänen liittyviä aiempia dokumentointeja oltu luettu ennen asiakassuunnitelmaa.

5.7.5 Lapsen osallisuuden vahvistaminen luottamusta lisäämällä

Tutkimustulosten perusteella lapsen kokema luottamus on yksi keino lisätä lapsen kokemusta osallisuudesta asiakassuunnitelmissa.

Jokainen haastateltava toi haastattelussa esille luottamukseen liittyvät kokemukset ja niiden tärkeyden. Haastateltavat kertoivat, että luottamuksen syntyminen asiakassuunnitelmaneevotteluissa erityisesti lapsen ja sosiaalityöntekijän välillä oli tärkeää, mutta myös muiden lapsen kanssa työskentelevien kesken. Haastatteluiden perusteella luottamus sosiaalityöntekijään kasvoi lapsen iän karttuessa. Jäin kuitenkin pohtimaan sitä oliko ikä ratkaiseva tekijä luottamuksen lisääntymisessä vai oliko kyse siitä, että haastateltavan sijoitus oli kestänyt jo useamman vuoden ja kokonaistilanne lapsen hyvinvointia ajatellen oli myös kohentunut. Haastateltavat toivat esille luottamuksen kokemuksen lisäävän ajatusten ilmaisukykyä asiakassuunnitelmissa, ymmärryksen olevan syvempää luottamussuhteen ollessa kunnossa lapsen ja sosiaalityöntekijän välillä sekä luottamuksen lisääntyvän sosiaalityöntekijää kohtaan lapsen huomattaessa häntä kohtaan tehtyjen päätösten ollessa lapsen mielestä oikeita.

Jokaisella haastateltavalla oli kokemuksia siitä, että he eivät voineet luottaa lastensuojelun työntekijöihin ja kokemuksia myös luottamuksesta. Erityisesti luottamus nähtiin kasvavan iän myötä ja myös oman asenteen muuttuessa. H1 kertoi, että hänellä ei ollut luottamuksellista suhdetta kehenkään sosiaalityöntekijään ennen jälkihuoltoon siirtymistä. H1 ja H2 yhdistivät luottamuksen puutteen vaikuttavan siihen, että omista asioista oli vaikeaa puhua eikä niistä halunnutkaan kertoa tuntemattomalle ihmiselle. H1 totesi, että olisi toivonut sosiaalityöntekijästä enemmän ystävää, johon on side, mutta ei niin syvä, että se vaikuttaisi työskentelyyn. Samankaltaisesti kuvaili myös H2 suhdettaan sosiaalityöntekijään, joka ei antanut minkäänlaista emotionaalista lämpöä työskennellessään lapsen kanssa ja lämpimän suhtautumisen vaikuttaneen luottamukseen lapsen ja sosiaalityöntekijän välillä. Myös H3 kertoi kokeneensa luottamusta sosiaalityöntekijän ja itsensä välillä silloin, kun hänelle syntyi kokemus sosiaalityöntekijän aidosta välittämisestä häntä kohtaan. H1 kertoi myös luottamuksen lisäksi itseluottamuksen lisäävän lapsen uskallusta sanoa mielipiteitä sekä lapsen avoimuutta puhua omista asioista. H1 kertoi huomanneensa herkästi, milloin sosiaalityöntekijä teki työtä itsensä takia eikä ikään kuin lapsen tärkeiden asioiden takia ja sen hän koki vaikuttaneen luottamussuhteeseen. Jos sosiaalityöntekijä ei ollut aidosti kiinnostunut lapsesta, ei myöskään ollut halua kertoa ajatuksiaan. H1 toi esille myös sen, että sosiaalityöntekijä

kykeni lisäämään omaa uskottavuuttaan sillä, että sai lapselle kokemuksen siitä, että lasta kuunneltiin ja sen kautta myös luottamus lisääntyi.

Myös H2 kertoi, että luottamuksen syntyminen ongelmanuoren ja sosiaalityöntekijän välille oli tärkeää. H2 totesi myös, että epäluottamuksen herääminen ei ole koskaan lapsen edun mukaista. Luottamuksen lisääminen H2 mukaan toteutui sosiaalityöntekijän tehdessä lasta ajatellen oikeita päätöksiä. Lisäksi luottamus lisääntyi lapsen perehdyttämällä sekä etukäteistietoa lisäämällä asioita, jotka liittyivät lastensuojelun työskentelyyn. Myös H3 kertoi siitä, että kokiessaan sosiaalityöntekijän toimineen oikeudenmukaisesti oli luottamus lisääntynyt. H2 ja H4 näkivät myös tärkeänä lapsen henkilökohtaiset tapaamiset luottamussuhteen lisäämiseksi. H5 kertoi epäluottamuksen lisääntyvän, kun omat asiat asiakassuunnitelmista levisivät muiden sijoituspaikan osaston työntekijöiden tietoon.

5.7.6 Lapsen sijoituksen syiden selkiyttäminen asiakassuunnitelmissa

Haastateltavien kertoman perusteella myös sijoituksen tai huostaanoton syyn selkiyttäminen vaikutti lapsen kokemukseen osallisuudesta ja lisäsi luottamuksen kokemusta asiakassuunnitelmissa. H3 ja H4 kertoivat siten ymmärryksen lisääntyneen ja he olivat kokeneet olleensa enemmän sisällä omissa asioissaan ja niiden käsittelemisessä asiakassuunnitelmissa. H3 toi haastattelussa omana kokemuksenaan sen, että sai vasta myöhään tietää, minkä vuoksi hänet oli sijoitettu eikä hänelle selitelty asiaa:

*” Siin vaihees ku mä olin huostaanotettuna ollu ehkä 3-4 vuotta niin mä aloin selvittämään niitä syitä mitä on ollu siel lapsuudessa miks mut on sijoitettu”
 ” Sen mä tost asiakassuunnitelmajutust muistan, et mulle ei oo kyl kauheen montaa kertaa selitetty sitä, et mä en voi asua kotona...” H3.*

H3 kertoi myös merkityksellisenä asiana, ettei sijoitustilannetta käyty hänen kanssaan läpi ja olisi halunnut palata siihen asiakassuunnitelmassa. H3 kertoi haastattelussa sijoitustilanteen olleen pelottava ja traumaattinen kokemus. H4 kertoi myös, että vasta täysi-ikäisenä hänelle selvisi hänen huostaanoton syyt.

Lapsen sijoitukseen liittyvien syiden läpikäyminen tulisi olla osa asiakassuunnitelmanneuvotteluja. En erittäin huolestuttavaa, että sijoitettu tai huostaanotettu lapsi ei ole tietoinen syistä,

jotka ovat johtaneet sijoittamiseen. Jokaisessa huostaanotossa ja sijoituspäätöksessä toteutetaan asianosaisten mielipiteiden selvittäminen ja asianosaisia kuullaan lastensuojelulain (2007/417) edellyttämin keinoin. Sosiaalityöntekijöiden on kuitenkin perusteltua pohtia sitä, onko kyseinen toimintatapa yksinään riittävä toimintatapa riittävän tiedon antamiseksi lapselle. Asiakassuunnitelma velvoittaa vähintään kerran vuodessa arvioimaan ovatko huostaanoton syyt edelleen voimassa, mutta toteutuuko arviointi riittävän selkeästi lapsen näkökulmasta? Haastateltavien kertomusten perusteella sijoitusten syitä tulisi käydä läpi asianosaisten kanssa useammin sekä selkeämmin lapsen ymmärrystä lisäämällä. Läpikäymisessä tulisi vahvasti ottaa huomioon lapsen ikä- ja kehitystasoon liittyvät seikat.

6. JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTAA

Tutkimuksessa tarkasteltiin entisten lastensuojelun asiakkaiden osallisuuskokemuksia lastensuojelun asiakassuunnitelmaneuvoittelusta. Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, millaisia osallisuuden kokemuksia entisillä lastensuojelun asiakkailla on asiakassuunnitelmista ja miten he ovat kokeneet heidän mielipiteensä ja ajatuksensa huomioiduksi. Halusin erityisesti selvittää lapsen osallisuuden kokemuksia tutkimuksen keskiössä olevilta entisiltä lastensuojelun asiakkailta. Lisäksi tutkimuksella selvitettiin mitä keinoja asiakassuunnitelmissa toteutuvan lapsen osallisuuden lisäämiseksi voidaan löytää.

Tutkimus toteutui suunnitellusti ja haastatteluista kerätty aineisto sekä aineistosta tehty analyysi tuotti lisää asiantuntijatietoa lapsen osallisuuden vahvistamiseen sekä keinojen lisäämiseen. Tutkimushaastatteluita olisi voitu tehdä kuitenkin lisää, jotta vertailu tutkittavien näkemyksistä olisi tullut vahvemmaksi ja tutkimustulokset olisivat olleet luotettavampia. Tutkimuksen tuloslukua kirjoittaessani huomasin myös, että tarkentavat kysymykset haastateltaville sekä toisen haastattelukierroksen tekeminen olisi lisännyt tutkimustuloksiin syvyyttä. Myös haastattelutilanteita ajatellen jäin pohtimaan sitä kuinka vahvasti haastateltava pohti nimenomaisesti asiakassuunnitelmia, koska kokemukset olivat syntyneet pitkälti koko lastensuojelun asiakkuuden aikaisista tilanteista. Lisäksi haastateltavat kertoivat kokemuksiaan menneisyydestä. Menneiden tapahtumien muistamiseen on saattanut myös aika tehdä muutoksia ja kokemukset ovat saattaneet muokkautua erilaisiksi mitä kauemmin koetuista asioista on kulunut aikaa. Toisaalta moni haastateltavan kokemus oli yhteydessä tunnekokemukseen, jonka vuoksi ajattelen sen kuitenkin olleen hyvinkin muistissa. Haastateltavat kertoivat kokemuksistaan ja pystyin tutkijana selkeästi yhdistämään haastateltavien kokemusten yhteyden tunnekokemuksiin.

Kokemuksellisuudella on vahva yhteys yksilön tunteisiin ja siten myös osallisuuden ymmärtäminen mahdollistuu. Tunteet toimivat keinona myös ymmärtää osallisuutta. Sanotaan, että osallisuus toteutuu yhteisöllisyydessä ja osallisuuden tunnekokemuksessa korostuvat tasa-vertaisuus, arvostus, luottamus sekä henkilökohtaiset vaikuttamismahdollisuudet omaan

asiaan. (THL, nd.) Myös Fjöltin (2010) näkemys osallisuuden kokemusta tunnetasolla koettuun ilmapiiriin ja kokemuksiin on samankaltainen haastateltavien kokemusten perusteella.

Tutkimuksesta syntyi yleiskuva lapsen osallisuuden rajoista, esteistä, mahdollisuuksista sekä osallisuuden lisäämisen keinoista asiakassuunnitelmaneeuvotteluissa. Tutkimus mahdollisti aiheen tarkastelun suhteessa teorian tietoon, jota tutkimusaiheesta oli aiemmin saatavilla. Tutkimuksessa tuli usein myös esiin lapsen mielipiteiden huomiointiin liittyvät teemat, jotka olivat yhteydessä haastateltavien osallisuuden kokemuksiin.

Tutkimustulokset osoittivat keinoja, joita erityisesti sosiaalityöntekijät voivat ottaa lastensuojelun toimintatapoihin ja siten lisätä sekä vahvistaa lapsen osallisuutta asiakassuunnitelmissa. Tutkimustulosten perusteella lapsen osallisuutta voidaan vahvistaa asiakassuunnitelmaneeuvotteluissakonkreettisin toimintatavoin. Ennen kaikkea asiakassuunnitelma tulisi nähdä prosessina, jota edeltää suunnittelu- toteutus ja seurantavaihe, jossa lasta tavataan henkilökohtaisesti. Tutkimustulokset osoittivat, että lapsen osallisuuden kokemusta voidaan vahvistaa asiakassuunnitelman suunnitteluvaiheessa siten, että lapsen asiakassuunnitelmaan pyydetään läsnäoleviksi henkilöitä, joita lapsi itse kokee tärkeiksi ihmisiksi hänelle. Lapsen, sosiaalityöntekijän, vanhempien ja sijaishuoltopaikan työntekijän lisäksi lapselle itselleen tärkeä tukihenkilö vahvistaa lapsen osallisuuden kokemusta ja mielipiteiden sekä ajatusten sanomista rohkeammin. Tukihenkilönä voi olla lapsen ystävä tai muu lapselle läheinen aikuinen. Sosiaalityöntekijät kuitenkin määrittävät usein asiakassuunnitelmissa läsnäolevia henkilöitä asianosaisuuden sekä lapsen elämässä olevien tukitahojen perusteella. Yksi merkittävä oikeus lastensuojelun asiakkaan kohdalla toteutuu kuulemisen keinoin, jolloin lapsi ilmaisee mielipiteitään ja ajatuksiaan itseään koskevasta asiasta. (Hallintolaki 434/2003, 34§, 36§). Lastensuojelussa tulisi kuitenkin kyetä vielä vahvemmin kuulemaan lasta, kysymään lapsen mielipiteitä jokaisessa lastensuojelun työskentelyn vaiheessa. Sosiaalityöntekijöiden tulisi myös järjestelmällisesti kysyä lapsen mielipidettä siitä ketä hän haluaa läsnäoleviksi asiakassuunnitelmaneeuvotteluihin ja siten lapsen osallisuus vahvistuisi sekä mielipiteiden ja ajatusten ilmaiseminen avoimemmin toteutuisi.

Tutkimuksen perusteella lapsen iällä on merkitystä siihen, kuinka vahvasti osallisuus toteutuu asiakassuunnitelmissa. Iän tuoma rohkeus ja asioiden ymmärtäminen vahvistuvat selkeästi lapsen vanhetessa ja sen myötä myös lapsi uskaltaa tuoda rohkeammin omia ajatuksiaan ja mielipiteitään julki asiakassuunnitelmissa. Mitä pienempi lapsi on kyseessä, sitä tarkemmin sosiaalityöntekijöiden tulisi arvioida lapsen läsnäoloa erityisesti lapsen kehityksen suojaamisen näkökulmasta. Esimerkiksi vanhempien asioiden käsittelyn haitallisuutta tulisi arvioida suhteessa lapsen läsnäoloon asiakassuunnitelmanneuvotteluissa. Myös sijoitetun lapsen kokemusten perusteella arvio on kohdallaan, jos vanhemman paikalle tulemiseen liittyy epävarmuustekijöitä tai muita haasteita. Se millainen tieto on haitallista lapsen kohdalla, on sosiaalityöntekijän arvioitava yksilöllisesti, sillä jotkut lapset hyötyvät esimerkiksi siitä, että tietävät esimerkiksi vanhempiansa tilanteesta, jos se on heikko ja toiset lapset ottavat vanhempien huolet kannettavikseen.

Jäin itse pohtimaan iän suhdetta Fjöltin (2000, 1-3) esittämään portaikkoon ja tikapuumalliin, joissa osallisuus koetaan vahvempana ja lapsen vaikuttamismahdollisuudet lisääntyvät ylöspäin kuljettaessa. Fjöltin (2000, 1-3) mukaan osallisuus on myös yhteydessä aikuisen käyttämään valtaan. Lapsen päätösvalta itseä koskevilla asioilla lisääntyy iän myötä ja myös aikuisen valtasuhde lapseen muuttuu. Mitä pienemmästä lapsesta on kyse, sitä suurempaa valtaa myöskin aikuinen käyttää lapsen asioissa.

Tutkimuksen mukaan lapset kokevat asiakassuunnitelmanneuvotteluissa käsiteltyjen asioiden syvyyden pinnalliseksi. Lastensuojelun asiakassuunnitelmissa käsitellään lapsen lastensuojelun asiakkuuteen liittyviä salassa pidettäviä asioita. Lisäksi yleisesti ajatellaan, että asiakassuunnitelmat tuottaa lapsen tilanteesta tietoa, joka on syvää tietoa lapsen tilanteesta. Lastensuojelun asiakkuuden aikana lapsi on läsnä lukuisissa asiakassuunnitelmanneuvotteluissa ja lapselle syntyy kokemus asioiden toistamisesta. Entisten lastensuojelun asiakkaiden kokemuksista tulee esille se, että asiasisällöissä on eroavuutta riippuen missä asiakkuusvaiheessa asiakassuunnitelmaa pidetään.

Tutkimuksen perusteella asiakassuunnitelmassa vallitsevalla ilmapiirillä on merkitystä sekä vaikutuksia lapsen kokemaan osallisuuskokemukseen. Myönteinen ilmapiiri on myös yksi

keino lapsen osallisuuden lisäämiseksi. Myönteisellä ilmapiirillä voidaan vaikuttaa moneen asiaan, jotka ovat tärkeitä lastensuojelun perustehtävää ja lapsen hyvinvoinnin lisäämistä ajatellen. Myönteisenä koettu ilmapiiri lisää lapsen osallisuuskokemusta, vahvistaa motivaatiota sitoutua asiakassuunnitelmissa asetettuihin tavoitteisiin sekä vahvistaa lapsen itsetuntoa. Negatiivisen ilmapiirin seurauksena lapsi saattaa kapinoida entistä enemmän lastensuojelun tukitoimia vastaan ja hankaloittaa tahallisesti omien asioiden etenemistä lastensuojelun sosiaalityöntekijän kanssa. Tutkimuksen perusteella myös sijoituspaikan työntekijöiden suhtautumisella sijoitettuun lapseen kuin myös sosiaalityöntekijään on yhteys siihen, millaiseksi ilmapiiri muodostuu asiakassuunnitelmanneuvotteluissa. Myönteistä ilmapiiriä voidaan mielestäni kuvata myös turvallisella ilmapiirillä, jossa osalliset voivat olla avoimia ja kokea olonsa hyvänä. Olisikin tärkeää, että myös asiakassuunnitelmanneuvotteluihin pyrittäisiin luomaan myönteinen ilmapiiri Marttila & Kukkonen (2017, 47) esittämästä psykososiaalisesta näkökulmasta, jossa lapsi voisi kokea hyvää oloa, turvallisuuden tunnetta sekä kokemuksen välittämisestä. Tärkeimpiä tekijöitä ovat vuorovaikutussuhteet lapseen ja vuorovaikutus tulisi toteutua lapsen arvostamisen, yksilöllisyyden kunnioittamisen perustalle. (mt.)

Tutkimuksen perusteella asiakassuunnitelmaan osallistuva lapsi joutuu pelkäämään omien mielipiteiden ja ajatusten ilmaisemisesta syntyviä seurauksia. Läsnäolevat aikuiset väistämättä vaikuttavat lapsen avoimuuteen kertoa ajatuksiaan ja mielipiteitään asiakassuunnitelmissa. Lapsen edun huomiointi määrittyy YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 3. Artiklassa ja kyseinen artikla korostaa lapsen vahvaa oikeutta vapaaseen mielipiteen ilmaisuun. Sosiaalityöntekijöiden olisikin erittäin tärkeää ottaa käytäntöihin toimintatapoja, joissa lapsi kykenee ilmaisemaan omia ajatuksiaan ja mielipiteitään totuudenmukaisesti. Tutkimustulosten perusteella lapsen ilmaisu on avoimempaa sosiaalityöntekijän ja lapsen henkilökohtaisissa tapaamisissa. Sen vuoksi ennen asiakassuunnitelmaa ja sen jälkeen korostan lapsen henkilökohtaisten tapaamisten tärkeyttä. Henkilökohtaisella tapaamisella vahvistetaan lapsen osallisuuskokemusta varsinaisessa asiakassuunnitelmanneuvottelussa ja voidaan kuulla lapsen mielipiteitä sekä ajatuksia niin, että lapsen ei tarvitse pelätä seurauksia. Henkilökohtaisten tapaamisten perusteella voidaan myös vahvistaa lapsen osallisuutta, vaikka asiakassuunnitelmissa asiakas keskustelu menisi aikuisten keskinäiselle asioista sopimiseen. Lapsen osallisuuden toteutumisessa huomion kohdentaminen lapseen on merkityksellistä. Sen tulisi olla kirkaana jo asiakassuunnitelmanneuvottelun suunnitteluvaiheessa. Osallisuus toteutuu

parhaiten, silloin, kun lapsi nostetaan neuvottelun keskiöön ja aikuiset mukauttavat omien mielipiteidensä kertomisen niin, että se tapahtuu vuorovaikutuksessa lapsen kanssa, ei ainoastaan aikuisten kesken. Tutkimuksessa tuli myös esille, että lapsen ja sosiaalityöntekijän välisellä suhteella on merkittävä vaikutus osallisuuskokemukseen asiakassuunnitelman neuvotteluissa.

Tutkimuksen perusteella lapsen osallisuuskokemusta voidaan vahvistaa usein keinoin. Aiemmin mainitsin myönteisen ilmapiirin yhtenä osallisuutta lisäävänä keinona. Lapsen osallisuutta voidaan vahvistaa myös lapsen ymmärrystä lisäämällä, esimerkiksi keskustelemalla etukäteen millaisia asioita asiakassuunnitelmissa käsitellään. Ymmärryksen lisääminen voi tapahtua ennen asiakassuunnitelman neuvottelua henkilökohtaisessa tapaamisessa, jossa voidaan yksityiskohtaisemmin keskustella lapsen kanssa asioista, joita neuvottelussa käsitellään. Pelkästään lapsen ymmärrys terminologista saattaa olla vierasta. Jos lapselta edellytetään suurempaa ymmärrystä, kuin mihin hänen henkilökohtaiset ominaisuutensa mahdollistavat, voi Timonen-Kallion (2010, 6) mukaan lapsen kokema osallisuus heikentyä ja häneen kohdistuu kohtuuttomia vaatimuksia. Sosiaalityöntekijöiden virhe on olettaa, että lapsi ymmärtää asiat ilman perusteellista selittämistä. Sosiaalityöntekijänä työskennellessäni olen kokenut sen, että lastensuojelun yhteistyökumppaneillakin on vaikeuksia ymmärtää lastensuojelun terminologiaa, toimintoja ja lastensuojelun työskentelyn sisältöjä.

Timonen-Kallion (2010, 6) mukaan myös lastensuojelun dokumentointia, menetelmiä sekä käytäntöjä pitäisi kehittää niiden vaillinaisuuden vuoksi. Tutkimustuloksien perusteella myös vahvistui hänen näkemyksensä, koska haastateltavat kertoivat, että eivät saaneet asiakassuunnitelmissa tehtyjä kirjauksia itselleen postitse neuvotteluiden jälkeen. Lapsen osallisuuden kokemusta voidaan siis myös vahvistaa dokumentoinnin keinoin. Dokumentoinnin luovuttaminen lapselle on myös konkreettinen keino osallisuuskokemuksen saavuttamiseksi.

Tutkimuksen perusteella lapsen kokemus luottamuksesta vaikuttaa osallisuuden kokemukseen. Luottamuksen lisääminen erilaisin keinoin vahvistaa lapsen tunnekokemusta osallisuudesta. Luottamuksellisuuden tärkeys määrittyy myös lainsäädännön kautta asiakkaan ja työntekijän välisen suhteen luomiselle. Sosiaalihuollon periaatteista asiakkaan etua

määriteltäessä on huomioitava sosiaalihuoltolain 4§ pykälän mukaisesti asiakkaan edun turvaavat ratkaisut sekä toimintatavat ja yhtenä kohtana se, miten luottamuksellisuus ja yhteistoiminta toteutuu asiakkaan kanssa.

Tutkimustulosten perusteella lapsella ei välttämättä ole selkeää kuvaa siitä, minkä vuoksi hänet on sijoitettu tai huostaanotettu. Erityisesti lapsen sijoituksen syyn selkiyttämisen tärkeys lastensuojelun asiakaslapselle nousee esille tutkimuksen johtopäätöksissä. Sijoituksen syihin sekä perusteisiin tulisi palata jokaisessa asiakassuunnitelmaneuvoittelussa ja siten lisätä lapsen osallisuuskokemusta. Tutkimustuloksista tulee esille lapsen kokeman luottamuksen merkitys sekä merkittävänä koettu suhde lapsen ja sosiaalityöntekijän välillä. Laitilan (2010, 158-159) näkemys vahvistaa tutkimustulosta yhteneväisyydellään luottamuksesta sekä suhteen merkityksellisyydestä. Myös Arnkil & Seikkulan (2014, 111) mukaan sosiaalityöntekijän toimintatavalla on yhteys koko neuvottelun sujumiselle ja asiakkaan osallistumiselle.

Tutkimuskysymykset tutkimuksessani olivat seuraavat: Millaisia osallisuuskokemuksia entisillä lastensuojelun asiakkailta on lastensuojelun asiakassuunnitelmista ja miten lapsen osallisuutta lastensuojelun asiakassuunnitelmaneuvoittelussa tulisi vahvistaa entisten lastensuojelun asiakkaiden kokemusten perusteella. Tutkimustulosten perusteella lapset ovat läsnä omissa asiakassuunnitelmaneuvoittelussa ja siten osallisuus toteutuu hyvin lapsen osallisuuskokemusten näkökulmasta. Lapsen osallisuuden kokemus asiakassuunnitelmaneuvoittelusta määrittyy kuitenkin myös tunnekokemusten perusteella ja lapsen tunnekokemukset muotoutuvat yksilöllisiksi. Tutkimustulosten perusteella lapsi kokee asiakassuunnitelmaneuvoittelut pinnallisiksi neuvotteluiksi, joissa lapsen ajatusten ja mielipiteiden ilmaisuun vaikuttaa vahvasti aikuisten läsnäolo sekä ääneen sanomisen vuoksi mahdollisesti lapseen kohdistuvat seuraukset. Lapset kokevat asiakassuunnitelmaneuvoittelussa ulkopuolisuuden tunteita, mutta iän myötä osallisuuden kokemus vahvistuu ja ulkopuolisuuden tunne väheenee. Myös ajatusten ja mielipiteiden perusteella koettu osallisuus vahvistuu iän myötä. Lasten kokemukset asiakassuunnitelmaneuvoittelusta ovat myös yhteydessä asiakassuunnitelmissa vallinneeseen ilmapiiriin. Myös lapsen kokemukset muotoutuvat joko myönteisiksi tai kielteisiksi sosiaalityöntekijän ja lapsen välillä vallitsevan suhteen perusteella. Tutkimuksen

perusteella lapsen osallisuuden kokemusta asiakassuunnitelmaneeuvotteluista voidaan vahvistaa panostamalla lapsen ymmärryksen lisäämiseen lastensuojelun prosessista ja häntä itseään koskevista asioista. Myös lapsen osallisuutta voidaan vahvistaa selkeyttämällä hänelle sijoituksen alkuperäisiä syitä. Lisäksi lapsen osallisuutta voidaan vahvistaa panostamalla asiakassuunnitelmaneeuvotteluiden myönteiseen ilmapiiriin sekä tapaamalla lasta henkilökohtaisesti asiakassuunnitelmaprosessin eri vaiheissa. Se myös vahvistaa lapsen ja sosiaalityöntekijän välistä luottamuksellista suhdetta ja antaa mahdollisuuden lapselle aidon ja avoimen mahdollisuuden omien ajatusten ja mielipiteiden ilmaisemiseen.

Lastensuojelun asiakassuunnitelmia tulisi kehittää enemmän prosessinomaiseksi työskentelyksi, joka nähdään rakentuvan suunnittelu-, toteutus- sekä seurantavaiheista, joissa lapsen mielipiteitä ja ajatuksia kuullaan henkilökohtaisissa sosiaalityöntekijän ja lapsen välisissä tapaamisissa. Tutkimukseni vahvistaa lapsen henkilökohtaisten tapaamisten merkitystä ja tuo näkemyksen siitä, että lapsen henkilökohtainen tapaaminen tulisi toteutua ennen jokaista asiakassuunnitelmaneeuvottelua. Lapsen henkilökohtainen tapaaminen tulisi olla myös lainsäädännöllisesti velvoittava asiakassuunnitelmaneeuvotteluun sisältyvä asia.

7. LÄHTEET

Anis, M. (2008). Sosiaalityö ja maahanmuuttajat: Lastensuojelun ammattilaisten ja asiakkaiden vuorovaikutus ja tulkinnat. Helsinki: Väestöliitto

Alila, A. & Gröhn, K. I & Volk, R. (2011) Sosiaalisen kestävyuden käsite ja mallintaminen. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen raportteja ja muistioita 2011:1. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus. Luettu 7.3.2019. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3154-1>.

Araneva, M. (henkilökohtainen tiedonanto 17.4.2019) Asiakassuunnitelmakoulutus. Lahti.

Arnkil, Tom Erik & Seikkula, Jaakko (2014) ”Nehän kuunteli meitä!” Dialogeja monissa suhteissa. Tampere: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos.

Eskola, J. & Vastamäki, J. 2010. Teemahaastattelu: opit ja opetukset. Teoksessa Valli, R., Aaltola, J.(toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin. 1. Juva, PS kustannus. 27-44

Fjölt, A. (2000) Tunnetko olevasi osallinen eli mitä osallisuus on? Verkkojulkaisussa: Viitanen, R. (toim.) Nuorisokasvatus ammattina -interventioita osattoman nuoren arkeen. Nuorisotutkimusverkosto. Luettu 7.3.2019 ja 25.8.2019. <https://www.alli.fi/nuorisotutkimus/tuhti/viidestuhti.htm> ja

https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/flojt_anu.pdf

Hallituksen esitys 225/2004. Vahvistettu 29.6.2006.

Hallituksen esitys 252/2006. Vahvistettu 13.4.2007.

Hallintolaki (2003/434) Annettu Helsingissä 6.6.2003.

Hirsjärvi, S. Remes, P. & Sajavaara, P. (2016) Tutki ja kirjoita. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi

Jyväskylän yliopiston maisteritutkielman ohjeet: saatavilla osoitteesta 25.8.2019

<https://www.jyu.fi/hytk/fi/laitokset/yfi/opiskelu/ohjeita-opiskeluun/tutkielmat/progradu/graduohjeet.pdf>

Kiili, J. (2006). Lasten osallistumisen voimavarat: Tutkimus Ipanoiden osallistumisesta. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto

Kukkonen, H. (2017). Kuviteltua todellisuutta: Ammattikorkeakoulu oppimisen ja opiskelun ympäristönä. Tampere: Tampereen ammattikorkeakoulu

Lahela, L. (2004) Sosiaalityön jännitteinen työprosessi. Teoksessa Niskala, A. Sosiaalityön paikallisten käytäntöjen mallinnus. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus. Oulu. Oulun kaupungin painatuskeskus. 66-67.

Laitila, Minna (2010) Asiakkaan osallisuus mielenterveys- ja päihdetyössä. Fenomenograafinen lähestymistapa. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto. Luettu 17.8.2019.

http://www.epshp.fi/files/5610/Asiakkaan_osallisuus_mielenterveys-_ja_paihde-tyossa._Fenomenografinen_lahestymistapa.pdf.

Laitinen, M. & Niskala, A. (2013) Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä toimitettu teos... Helsinki, Vastapaino

Laki sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista (2015/254). Annettu Helsingissä 20.3.2015.

Lastensuojelulaki (2007/714). Annettu Helsingissä 13.4.2007.

Oranen, M. (2008). Mitä mieltä? Mitä mieltä!: Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

Pajulammi, H. (2014). Lapsi, oikeus ja osallisuus. Helsinki: Talentum

Parker, Jonathan & Bradley, Greta (2014) Social Work Practice: Assessment, Planning, Intervention and Review. Sage, Learning Matters. 78–108.

Peltola, M. (2017) Ääniä ja äänettömyyttä palvelukentillä. Katsaus lasten ja nuorten palvelukokemuksiin koskevaan tietoon. Teoksessa Peltola, M. & Moisio, J. Helsinki. Nuorisotutkimusseura. Luettu 25.8.2019.

https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/aania_ja_aanettomytta_palvelukentilla.pdf

Poikela, R. (2010). Asiakassuunnitelma asiakaslähtöistä auttamista tavoitteellistamassa: Kohteen rakentamisen moniääninen menetelmä. [Helsinki]: Helsingin yliopisto, Sosiaalitieteiden laitos.

Raivio H & Karjalainen J (2013) Osallisuus ei ole keino tai väline, palvelut ovat! Osallisuuden rakentuminen 2010-luvun tavoite- ja toimintaohjelmissa. Teoksessa Taina Era (toim.): Osallisuus – oikeutta vai pakkoa? Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 156.

Sosiaalihuoltolaki (2014/1301). Annettu Helsingissä 30.12.2014.

Sosiaalihuollon asiakaslaki (2000/812). Annettu Helsingissä 22.9.2000.

Tanskanen, I. & Timonen-Kallio, E. (2010) Lasten ja nuorten osallisuuden tukeminen lastensuojelutyössä: Tutun Ammattikorkeakoulun oppimateriaaleja 51. Tampere: Tampereen yliopistopaino- Juvenes Print Oy

Tanskanen, I. & Timonen-Kallio, E. (2010). Lasten ja nuorten osallisuuden tukeminen lastensuojelutyössä. Turku: Turun ammattikorkeakoulu

THL: Terveyden ja Hyvinvoinnin laitos. Luettu 6.3.2019 ja 7.3.2019.

Verkossa: <https://thl.fi> &

<https://thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/eriarvoisuus/hyvinvointi/osallisuus>

Thomas, N. (2002). Children, family and the state. Decision-making and child participation. Bristol: Policy Press.

Valjakka, E. (2002) Lapsen huolto, asuminen ja tapaamisoikeus. Teoksessa Litmala, M.(toim.) Lapsen asema erossa. WS Bookwell oy. Juva. 37-109

Whyte, S. & Cambell, A. (2008) The Strengths and Difficulties Questionnaire: A Useful Screening Tool to Identify Mental Health Strengths and Needs in Looked After Children Reviews? A focus group study of the views of social workers and their managers. Child Care in Practice 14 (2), 193–206.

YK:n lapsen oikeuksien sopimus. Hyväksytty 20.11.1989

8. LIITTEET

LIITE 1.

TIEDOTE JA SUOSTUMUS TUTKITTAVALLE HAASTATTELUUN OSALLIS- TUMISESTA

Tutkimusta tekevän tutkijan yhteystiedot

Tiina Nurmi

puhelinnumero

sähköpostiosoite

Tutkimuksen tausta

Jyväskylän yliopisto

Humanistisyhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Sosiaalityön maisteriohjelma

Sosiaalityön pro gradu -tutkielma

tutkimuksen ajankohta kevät 2019 -syksy 2019

Ohjaaja: Satu Ranta-Tyrkkö

Tutkimuksen tarkoitus, tavoite ja merkitys

Tutkimuksen tarkoituksena on tuottaa tietoa lapsen asemasta ja osallisuudesta lastensuojelun asiakassuunnitelmissa. Tutkimuksen tavoitteena on saada lisää tietoa lapsen osallisuudesta ja asemasta haastatteleamalla täysi-ikäisiä entisiä lastensuojelun asiakkaita, joilla on kokemusta osallistumisesta asiakassuunnitelmiin oman lastensuojelun asiakkuuden aikana.

Tutkimuksessa saadun tiedon keinoin voidaan paremmin huomioida lapsen mielipiteet ja kokemukset asiakassuunnitelmissa ja siten parantaa lapsen osallisuutta ja asemaa lastensuojelussa.

Tutkimusaineiston käsittely, käyttötarkoitus sekä säilyttäminen

Kerättyä aineistoa käytetään pro gradu -tutkielmassa. Kaikki kerätty aineisto tulee tutkijan omaa käyttöä varten. Aineisto säilytetään salasanan takana tietokoneen kovalevyllä. Äänitiedostot tuhotaan litteroinnin jälkeen. Litteroidut aineistot säilytetään tutkijalla

määrättömän ajan, ellei tutkittava toisin sovi tutkijan kanssa. Kaikista aineistoista poistetaan tunnistetiedot.

Tutkittavaksi valikoituminen

Tutkittavat ovat vapaaehtoisesti osallistuneet tutkittaviksi ja he ovat täysi-ikäisiä. Tutkittavien taustalla yhteistä on lastensuojelun asiakkuus sekä kokemukset alle 18 -vuotiaana osallistumisesta omaan lastensuojelun asiakkuuden aikaisiin asiakassuunnitelmaneuvoiteluihin. Haastateltavat ovat löytyneet omien verkostojeni avulla. Tutkittavat suostuvat haastateltaviksi yksilöhaastatteluna, joka äänitetään ja he antavat luvan käyttää haastattelusta syntyvää aineistoa pro gradu -tutkielmassa.

Tutkimuksen hyödyt ja haitat

Tutkittavat omalla osallistumisellaan voivat merkittävästi vaikuttaa uuden lastensuojeluun syntyvän tutkimustiedon tuottamisessa ja sen kautta vaikuttaa lastensuojelun käytänteisiin erityisesti asiakassuunnitelmaa ajatellen sekä lapsen osallisuutta ja asemaa ajatellen.

Tutkimuksessa syntyvä tieto käsitellään niin, että yksilöön ei kohdistu tutkimuksen teosta haittaa ja tutkimukseen osallistumisen voi perua halutessaan milloin tahansa ja missä vaiheessa tutkimusta tahansa. Kaikki tutkimuksessa tuotettu tieto on luottamuksellista ja sitä käsitellään edellä kuvatun mukaisesti.

Tutkimustulosten käyttäminen

Tutkimustuloksia käytetään pro gradu -tutkimuksessa. Haastateltavat saavat halutessaan tutkielman itselleen sen valmistuttua.

Tutkittavien oikeusturva

Osallistuminen tutkimukseen on vapaaehtoista. Tutkimuksen keskeyttämisestä ei synny seuraamuksia tutkittavalle ja sen voi keskeyttää missä tahansa vaiheessa. Tutkimuksen järjestely ja tulosten raportointi on luottamuksellista. Tutkittavan henkilökohtaiset tiedot ovat vain tutkijan tiedossa ja ne peitetään tutkimusraportissa niin, että yksittäistä tutkittavaa ei voi tunnistaa. Oikeus lisätietoon tutkimuksen missä vaiheessa tahansa on mahdollista.

Suostumus tutkimukseen osallistumisesta

Olen saanut tietoa tutkimuksen tarkoituksesta sekä sisällöstä ja tavasta, jolla tutkimusaineistoa kerätään. Olen tietoinen tutkittavalle aiheutuvista mahdollisista haitoista, tutkittavan oikeuksista ja vakuutusturvasta. Annan suostumukseni osallistua tutkimukseen annettujen tietojen ja ohjeiden mukaisesti. Voin peruuttaa, keskeyttää tai kieltäytyä tutkimukseen osallistumisesta missä tahansa tutkimuksen teon vaiheessa. Haastatteluni saa käyttää tutkimustuloksien muodostamiseen ja hyödyntämiseen siten, että en tule tunnistetuksi pro gradu -tutkielmassa.

Päiväys

Tutkittavan allekirjoitus

_____Päiväys

Tutkijan allekirjoitus